

החברות המוחזקות של חמשת הבנקים הגדולים

חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות מחזיקות בחברות רבות, שהיקף ההשקעה בהן נרחב, ותרומתן לרווחים מהותית. תחומי הפעילות העיקריים של החברות המוחזקות הם משכנתאות, פעילות בחו"ל והחזקת חברות ריאליות. ההשקעה בחברות המוחזקות הניבה בשנה הנסקרת רווח של כ-1.7 מיליארדי ש"ח, המהווים תשואה של 8.0%, בדומה לשיעורה בשנת 1999 (לוח ד'-1). רווח זה, שגדל לעומת השנה הקודמת, נבע בעיקר מהמשך מגמת הגידול ברווחיות הבנקים למשכנתאות ומגידול התרומה השקלית של החברות הבנות בחו"ל, אף שבמונחי דולרים ירדה רווחיותן בשיעור ניכר. לעומת זאת ירדה תרומתן של החברות הריאליות וחברות הביטוח לרווחיות הקבוצות. הבנקים למשכנתאות הציגו השנה, כמו בשנים האחרונות, רווחיות נאה, והרווח הנקי שלהם גדל בכ-11%. עם זאת, הסביבה העסקית שהבנקים למשכנתאות פועלים בה נעשתה מסוכנת יותר, בשל המיתון במשק, בפרט בענף הבנייה. בשלוחות חו"ל אמנם גדל הרווח במונחי שקלים (לאחר המרות והתאמות חשבונאיות), אולם ההשקעות בחברות הבנות בחו"ל אופיינו גם השנה בתשואה דלה יחסית. הרווח הדולרי ירד בשיעור ניכר של כ-19%, בשל אירוע בשלוחת "בנק לאומי" בשווייץ. בניכוי ההפסדים שנבעו מאירוע זה היה מתקבל גידול גם ברווח הדולרי של השלוחות בחו"ל. בניגוד לעליית התרומה של הבנקים למשכנתאות ושל שלוחות חו"ל לרווח, ירדה השנה תרומתן של החברות הריאליות. ירידה זו נבעה ברובה מחלקן של "בנק הפועלים" בהפסדיה של חברת "כור", תוצאת הפסדיה של "אי.סי.איי טלקום" בע"מ.

1. מבוא

הפרק מתמקד בניתוח ההשקעות בחברות המוחזקות העיקריות, בארץ ובחו"ל, של חמשת הבנקים הגדולים העומדים בראש הקבוצות. חברות אלו מהוות 93% מסך ההשקעות של כלל הבנקים בחברות מוחזקות¹.

¹ חברות מוחזקות עיקריות הן חברות, אשר לדעת הנהלת הבנק משפיעות מהותית על פעילותו ועל התוצאות העסקיות שלו, או שהשקעתו בהן שיעורה לפחות 1% מהונו העצמי, או שחלקן ברווח או בהפסד הנקי של הבנקים מפעולות רגילות עולה על 5% מהרווח הנקי או מההפסד שלו מפעולות אלה.

לוח ר'1-

ההשקעה והתרומה לרווח בחברות המוחזקות של המשק הבנקאיות ובכנק עצמון, 1994 עד 2000

תשואת ההשקעה לתקופה	תשואת ההשקעה				התפלגות				התרומה לרווח הנקי				ערך ההשקעה בסופרים			
	2000-1994	סטטית	המוצנע	התקן	2000	1999	2000	סוף	2000	1999	2000	1999	2000	1999	1998	
ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע	ידס הממוצנע
לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן	לסטית התקן
(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)
6.5	1.3	8.2	9.9	9.2	8.3	157	135	1,945	1,587	1,469						
7.8	1.7	13.0	11.9	11.5	17.1	438	394	3,995	3,696	3,426						
3.2	2.6	8.5	8.5	5.5	23.0	440	281	5,370	5,147	5,132						
0.7	7.2	5.1	5.2	3.9	22.8	264	204	5,335	5,118	5,176						
3.0	2.7	7.9	8.4	6.7	71.2	1,299	1,014	16,645	15,548	15,203						
11.4	0.7	8.0	8.4	6.8	3.3	69	53	780	821	784						
3.9	2.8	11.2	10.0	17.0	7.3	176	305	1,708	1,766	1,792						
1.2	4.5	5.5	4.1	2.9	2.4	26	19	562	638	655						
8.0	1.2	9.3	8.4	11.7	13.0	271	377	3,050	3,225	3,231						
4.5	1.8	8.3	8.4	7.5	84.2	1,570	1,391	19,695	18,773	18,434						
5.3	1.6	8.5	8.0	7.9	100.0	1,726	1,557	23,392	21,585	19,610						
5.1	2.1	10.8	14.2	14.6		1,799	1,812	12,765	12,647	12,371						

ב. התברר הפלגות העיקריות

בנקים מסחריים¹

חברות ראליות ובטוחות²

החזקות, השקעות ואחרות³ (כולל חו"ל)⁴

סך כל החברות הפלגות העיקריות

סך כל החברות המוחזקות העיקריות

חברות שאינן עיקריות⁵

סך כל החברות המוחזקות

הנכס עצמי⁶

(1) הרווח בחברות המוחזקות כולל "רווחים מפעילות רגילות ורווחים מפעילות בלתי רגילות" ואינו כולל דיבידנדים או תמורה ממכירת החזקות שדורות.

(2) התשואה הממוצעת חלקי סטית מודדת את התשואה על ההשקעה המוחזקת לסיכון הכרך בה.

(3) "החזקות, השקעות ואחרות" נכללים בנקים ולקידים עסקים ולמימון השקעות וחברות ופועלות בשוק הרוח (והתום ניהול השקעות), וכן חברות כרטיסי אשראי וליסנג.

(4) הרווח כנכס הפועלים" אינו כולל את חלקי ברוח "בנק אופי החלק" בסך כ-15 מיליני ש"ח בשנת 1999. החזקות "בנק דיסקונט" כ"בנק הפלגות" לא נכנס מסך ההשקעות ומהתרומה לרווח.

(5) התשואה בהשקעות בחברות אלו מוטו כלפי מטה, שכן ההשקעה בחברות לא בנקאות אהה חיבה כשמיירה על יחס הון מועדי, ולפיכך יכול הון המושקע בהן לשמש כמלווא לפעילות בנקאות המנוכה רווח, שלא הובא בחשבון התשואה לעיל.

(6) חברות מחזקות שאינן מפורטות בחברות עיקריות כביאור 6 בדוחות הכספיים לציבור.

(7) ההשקעה בנכס עצמי נגזרת מהפחתת ההשקעה בחברות המוחזקות, לפי השווי המאני. מסך הרוח העצמי ורוח שונה מהגדרת הון העצמי לצורך חישוב סעיף 23-א' לחוק הבנקאות (רישוי), התרומה לרווח הנקי בבנק עצמי חושבה כרווח הנקי מפעילות רגילות לאחר מסי על כסיס בנק. ורוח למעשה הרווח הנקי מפעילות רגילות של הבנק, בניכוי חלקי (נטו) ברווחים מפעילות רגילות ורווחים בלתי רגילים של כל החברות המוחזקות.

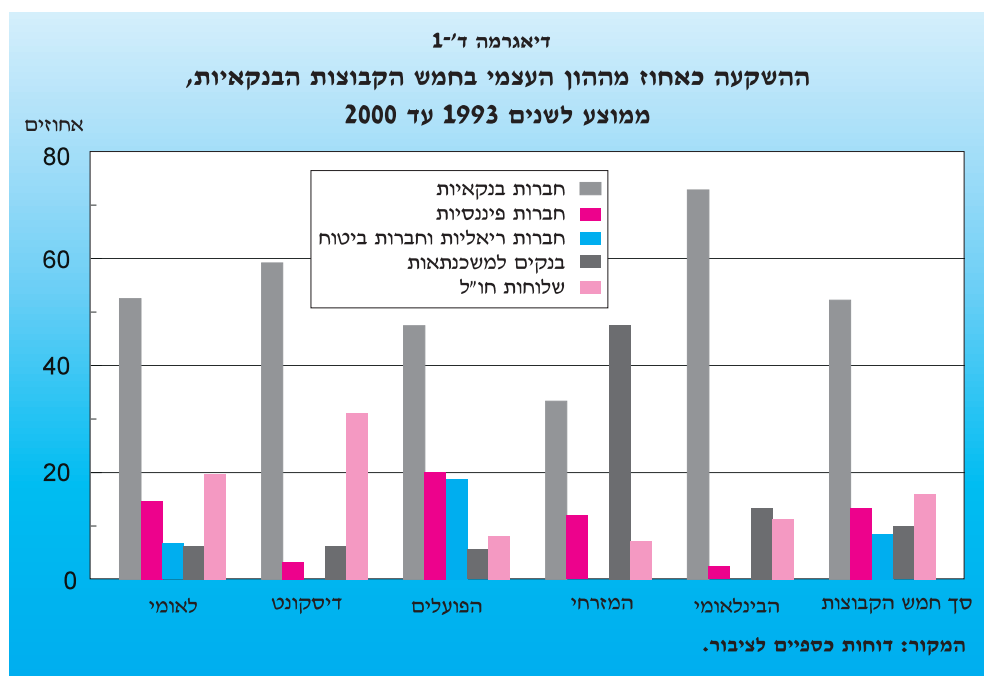
ה פ ק ו ר : דוחות כספיים לציבור.

ההשקעות בחברות מוחזקות בישראל עיקרן בבנקים מסחריים, בבנקים למשכנתאות ובבנקים ייעודיים אחרים. כן מחזיקים הבנקים בחברות הפועלות בתחומים דומים או בתחומים משלימים לפעילות תיווך בנקאית, כגון חברות לחכירה מימונית, חברות לכרטיסי אשראי וחברות הפעילות בשוק ההון² (דיאגרמה ד'–3). לבנקים החזקות נוספות, שאינן קשורות בדרך כלל לפעילות הפיננסית – בהן חברות ריאליות (כדוגמת "כור" ו"החברה לישראל"), חברות ביטוח (כדוגמת "כלל ביטוח") ועוד. ההשקעות בחברות מוחזקות בחו"ל עיקרן בחברות פיננסיות ובבנקים מסחריים מקומיים.

בחלק הראשון של הפרק מוצגת תרומת החברות המוחזקות לרווחיהם של חמשת הבנקים הגדולים, תוך חלוקה לתחומי פעילות עיקריים. בחלק השני מוצג ניתוח מקיף של ביצועי הבנקים למשכנתאות, שהם מוקד רווח עיקרי לקבוצות הבנקאיות המחזיקות בהם. בחלק השלישי של הפרק מנותחת הפעילות העסקית של שלוחות חו"ל ותוצאותיה.

ענף הבנקים למשכנתאות המשיך בשנת 2000, כבשנים קודמות, להציג רמת רווחיות גבוהה, הנובעת בעיקר מעליות ברווח המימוני ובהכנסות התפעוליות נטו. עם זאת הסביבה העסקית שהבנקים למשכנתאות פועלים בה נעשתה מסוכנת יותר, בשל המיתון במשק; השנה התבטא הדבר בעלייה של יתרת הפיגורים של ההוצאה השוטפת לחובות מסופקים בגין פעילות המשתכנים ושל יחסן של שתי אלה לאשראי.

תרומת החברות הבנקאיות בחו"ל (לאחר המרות והתאמות לשקלים) לרווחי הבנקים המחזיקים בהן תלויה במידה רבה בשינויים בערכו של השקל ביחס לדולר ולמטבעות האירופיים העיקריים



2 ניהול קרנות נאמנות וקופות גמל, חיתום וניהול תיקי השקעות.

(דיאגרמה ד'–11). השנה גדלה התרומה השקלית של החברות הבנקאיות בחו"ל, אולם הרווח שלהן במונחי דולרים ירד. ירידה זו מוסברת בהפרשה גדולה של "בנק לאומי-שווייץ", בגין חשד כי אחד מעובדיו ביצע פעולות ללא הרשאה בחשבונות של לקוחות. בניכוי נתוני שלוחת "בנק לאומי" בשווייץ מתקבלת עלייה ברווחיות השלוחות – תוצאת התרחבותה של הפעילות הבנקאית.

2. החברות המוחזקות – דברים כלליים³

יתרת ההשקעה של חמשת הבנקים הגדולים בחברות המוחזקות הסתכמה בסוף שנת 2000 בכ-23 מיליארדי ש"ח, גידול של כשני מיליארדים לעומת 1999. הרווח הנקי שנבע מהשקעות אלו הסתכם ב-1.7 מיליארדי ש"ח, גידול של 10% לעומת 1999 (לוח ד'–2). השקעות אלו הניבו במוצע תשואה של 8.0%, בדומה לשיעורה בשנת 1999. הן היוו ב-2000 כ-64% מההון העצמי של חמשת הבנקים הגדולים, אך הניבו רק 49% מסך הרווח הנקי שלהם. הסיבה העיקרית לכך היא השקעות גדולות בשלוחות חו"ל, שבהן הרווחים והתשואות נמוכים יחסית (לוח ד'–1).

מיגוון ההחזקות בחברות פיננסיות שאינן בנקים מאפשר לבנקים הגדולים לעסוק בבנקאות אוניברסלית, כלומר בתיווך פיננסי קלאסי, המקיף את רוב מרחב הפעילויות הפיננסיות, תוך ניצול של יתרונות-למיגוון: לצד פעילות של תיווך הפיננסי עוסקים הבנקים בפעילויות בשוק ההון, בעמילות בורסה (בורקדז') ובשמירת ניירות ערך, המתבצעות דרך הבנק, בניהול תיקים, בניהול קרנות נאמנות וקופות גמל, כחתמות ובבנקאות להשקעה באמצעות חברות מוחזקות. במסגרת ייעוץ ללקוחותיהם הגדולים הם מציעים לאלה מיגוון רחב של כלים פיננסיים⁴. נוסף על כך הם חוזרים יותר ויותר לשוק הביטוח, שאותו הם רואים כענף משלים לבנקאות המסחרית⁵. כדי לגוון את מקורות הרווח מתחומים שאינם פיננסיים, משקיעים הבנקים בחברות ריאליות גדולות, אולם על החזקות מסוג זה חלות מגבלות השקעה, הן מבחינת יחס ההשקעה להון והן מבחינת שיעוריה.

להלן ניתוח קצר של תשואת ההשקעה בחברות המוחזקות העיקריות, בחלוקה לחברות מתאחדות ולחברות כלולות.

א. החברות המתאחדות העיקריות

ההשקעה בחברות המוחזקות המתאחדות הסתכמה בשנת 2000 בכ-16.6 מיליארדי ש"ח⁶, גידול של כ-7% לעומת 1999. הרווח הנקי מהחזקות אלו הסתכם ב-1.3 מיליארדי ש"ח –

3 ברישום החשבונאי יש הבחנה בין חברות מאוחדות לחברות כלולות. חברה כלולה מוגדרת ככזאת משום ששיעורי ההחזקה בה נמוכים מהשיעור המינימלי הנדרש לאיחוד ברוח הכספי, או משום היותה חברה פיננסית.

4 מאגד (קונסורציום) בשיתוף בנקים זרים, החכר (ליסינג) מימוני ותפעולי, ייעוץ בהליכי חיתום והנפקת ניירות ערך ועוד.

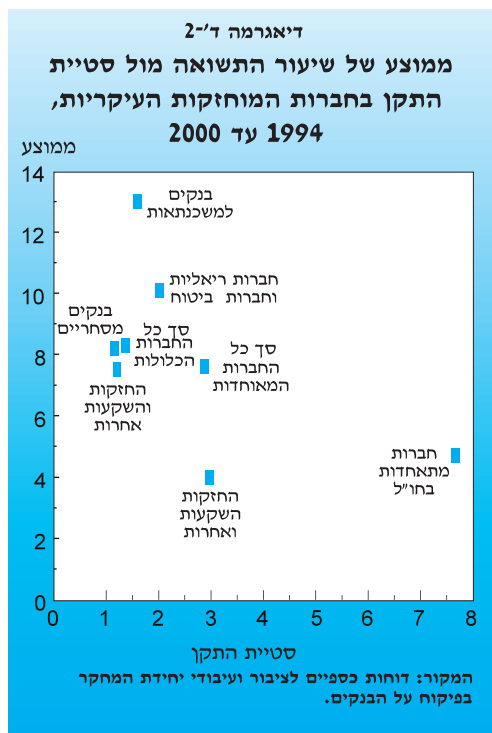
5 עד כה ניצול יתרונות, משני התחומים, מתאפשר לבנק רק באמצעות החזקה בחברות ביטוח במסגרת החזקות ריאליות, ועל שיעוריה חלות מגבלות. הבנקים מעוניינים לעסוק בתחום באופן ישיר דרך הסניפים (בעיקר למכור פוליסות לביטוח חיים).

6 בשנה הנסקרת ההשקעות והרווחים של חברות "תרשיש" ובנק "אוצר החייל" נכללים בסעיף השקעות בחברות מאוחדות עיקריות (לוח ד'–1).

ההשקעות בחברות המוזקקות ותומכת קרית הנקי' בממשלת הבנקים הגדולים, 2000

[illegible]

המקור : דוחות כספ"ם לציבור.



תשואת השקעה נמוכה יחסית, 8.4%, המשקפת את התשואה הנמוכה שמפיקים הבנקים, לאורך זמן, מהשקעותיהם בחברות בנקאיות ופיננסיות בחו"ל (לוח ד'-1 ודיאגרמה ד'-2). בניגוד לכך ההשקעות בחברות הבנקאיות בארץ, הן בתחום המסחרי והן בענף המשכנתאות, מניבות תשואות ממוצעות גבוהות לאורך זמן. היחס הגבוה של התשואה הממוצעת לסטיית התקן⁷ בחברות הבנקאיות בארץ מעיד על שיעור גבוה של רווחיות מותאמת לסיכון לאורך זמן. השנה נרשמה מגמת שיפור ברווח הנובע מהחזקות בחברות המתאחדות בכל הענפים. התשואה הגבוהה ביותר הייתה של ההשקעות בבנקים למשכנתאות, שלמרות המיתון בשוק הנדל"ן, הנמשך זו השנה החמישית ברציפות, הניבו תשואה של 11.9%. רמתה הגבוהה של הרווחיות בענף המשכנתאות הניעה בנקים מסחריים שאין להם חברה בת

בנקאית בענף המשכנתאות להיכנס לענף זה⁸. יתרת ההשקעה בענף זה גדלה מ-3.7 מיליארדי ש"ח ב-1999 לכ-4 מיליארדים ב-2000. גם קבוצת ההחזקה בבנקים המסחריים הקטנים הניבה תשואה גבוהה, ויתרת ההשקעה בה גדלה⁹.

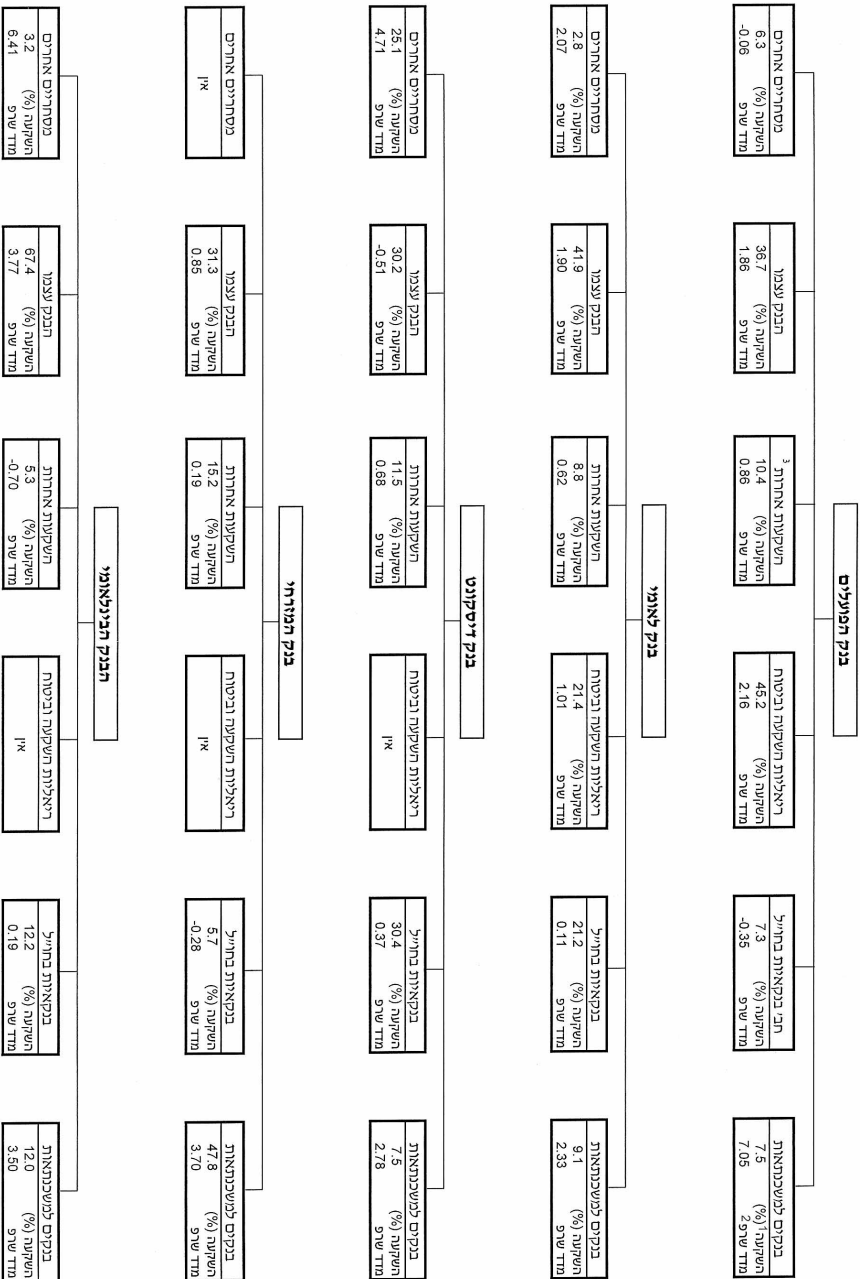
קבוצת ההשקעות הדומיננטית בהחזקות הבנקים היא קבוצת ההשקעות בחברות פיננסיות, השקעות המפוזרות בין חברות הפועלות בשוק ההון, חברות כרטיסי אשראי, קרנות נאמנות וקופות גמל. ההשקעה בחברות אלה הניבה השנה תשואה של 7.2% בממוצע, בדומה לתשואתן הממוצעת בעשור האחרון. יש לזכור כי חלק מהחברות האלה תורמות להכנסות הבנקים גם תרומה עקיפה, הנובעת מהעמלות שהם גובים על פעולותיהן בשוק ההון ומהרווח על פיקדונות של חלק מהן אצלם.

7 יחס זה, שהוא מספר טהור ולא תלוי בקנה מידה, מתקבל מחלוקה של הממוצע בסטיית התקן. יחס גבוה משמעו השקעה טובה ברמת סיכון נמוכה.

8 מכירת גרעין הפעילות של "בנק כרמל" ריכזה סביבה התעניינות מצד מספר בנקים מסחריים; ראו גם הערה 28 בהמשך הפרק.

9 בעיקר עקב שינוי בסיווגו של בנק "אוצר החייל". כשלב ביניים לקראת מכירתו הותר ל"בנק הפועלים" להגדיל את שיעור ההחזקה בו ל-69% לתקופה מוגבלת, וכתוצאה מכך אוחדו דוחותיו הכספיים בדוחות המאוחדים של "בנק הפועלים". סך ההשקעות בסעיף זה הסתכמו בשנת 2000 ב-2 מיליארדי ש"ח, ותשואתן הסתכמה ב-10%.

פילוח הפעילויות של החברות המוחזקות בחמשת הבנקים הגדולים, עד 1993



ב. החברות הכלולות העיקריות

יתרת ההשקעה בחברות הכלולות הסתכמה השנה בכ-3 מיליארדי ש"ח, לעומת 3.2 מיליארדים אשתקד. חלק מהירידה הוא טכני (הערה 3), והשאר נובע מצמצום ההשקעות בחברות בחו"ל. הרווח הנקי מהשקעות אלו הסתכם בשנת 2000 ב-277 ש"ח מיליוני ש"ח, ולתשואתן הייתה 8.6%, לעומת 10.6% אשתקד. הירידה מוסברת בעיקר במשבר בתעשיות הטכנולוגיה העילית, שפרץ ברביע הרביעי של שנת 2000 וגרע כ-250 מיליוני ש"ח מהרווח של חברת "כור"¹⁰. במהלך הרביע הראשון של שנת 2001 התגברה מגמה זו, וחברת "כור" רשמה הפסד נוסף של כמיליארד ש"ח, שגרע מרווחי "בנק הפועלים" כ-111 מיליוני ש"ח.

שיעורי הצמיחה הגבוהים של החברות הריאליות ומכירת העודפים בהחזקות אלו במחירים גבוהים הניבו לרווחים גבוהים; לכן החברות הריאליות הן עדיין יעד השקעה לבנקים, ובשנים הקרובות צפויה אף מגמת גידול בסעיף החזקות זה.

3. הבנקים למשכנתאות

א. פעילות הבנקים למשכנתאות¹¹

(1) השימושים

(א) סך הביצועים

היקפי הפעילות של הבנקים למשכנתאות (האשראי החדש שניתן) במהלך השנה הנסקרת, תוצאותיהם העסקיות והסיכונים שהם חשופים להם מושפעים מרמת הפעילות בענף הבנייה ובשוק הנדל"ן וממצב המשק בכלל. השנה נמשכה ההאטה בפעילות ענף הבנייה, והדבר בא לידי ביטוי בביקוש המשתכנס לאשראי. האשראי החדש שניתן במהלך השנה ירד ב-3.2% לעומת שנת 1999, והסתכם ב-22.7 מיליארדי ש"ח, ירידה שהקיפה את רוב סוגי הפעילות השוטפת (לוח ד'-5). עם זאת ההשוואה לשנת 1999 מוטת כלפי מטה, משום ששנת 1999 הייתה שנה יוצאת דופן בתקופת המיתון השורר בענף מאז 1996: שינויי חקיקה שעמדו להיכנס לתוקף בשנת 2000 הניעו צרכנים רבים להקדים עסקאות לשנת 1999¹².

10 התרומה של החזקות "כור" לרווח הנקי ב"בנק הפועלים" הסתכמה השנה ב-57 מיליוני ש"ח, לעומת 128 מיליונים בשנת 1999. הסיבה העיקרית לכך היא הפסדים של חברת "אי.סי.איי טלקום" בע"מ (חברה מוחזקת של חברת "כור"). כתוצאה מהפחתת הון של חברת "כור" החזיקה קבוצת "הפועלים" 21% מההון של חברת "כור". השקעת "בנק הפועלים" בחברת "כור" הסתכמה בסוף השנה ב-871 מיליוני ש"ח.

11 הניתוח מקיף את הפעילות והרווחיות של שמונת הבנקים למשכנתאות ו"בנק ירושלים", שהוא בנק מסחרי, אולם מרבית פעילותו מתרכזת בענף המשכנתאות.

12 השינויים העיקריים הם הטלת מס מכירה על דירות חדשות בשיעור של 0.8%, וכן שינויים בשיעורי מס הרכישה, בעיקר על רוכש דירה שאינה דירתו היחידה, על תושבי חו"ל ועל רוכשי דירות יקרות. השינוי במיסוי, למרות השלכותיו על דירות חדשות, הגדיל את אי-הוודאות בשוק והניע את הציבור למהר ולבצע עסקאות גם בדירות יד שנייה. באותו כיוון פעל גם החשש משינויים אפשריים במס השבח, במיוחד לגבי בעלי יותר מדירה אחת. נוסף על כך הביא החשש מפני ההשלכות של הטלת מס עיזבון ומס מתנות להעברת בעלות על דירות מהורים לילדים. משרד השיכון העריך כי היקף ההעברות ללא תמורה גדל בחודשים האחרונים של שנת 1999 בכ-50%.

לוח ד'–3

מאפייני הפעילות בענף הבנייה¹, 1996 עד 2000

השנה הקודמת	2000	1999	1998	1997	1996	השינוי הריאלי לעומת
(אחוזים)						
3.0	17.2	16.7	17.6	19.4	21.2	שטח בבנייה (מיליוני מ"ר)
7.0	12.3	11.5	12.0	12.8	14.3	מזה: למגורים (מיליוני מ"ר)
5.7	80,989	76,642	83,923	92,702	106,194	דירות בבנייה
20.6	24,166	20,042	27,341	34,050	39,700	מזה: ביוזמה ציבורית
20.7	46,409	38,459	43,911	52,936	58,428	מספר התחלות של דירות
-8.0	41,796	45,423	53,067	67,198	52,548	סך כל גמר הבנייה
-39.6	10,043	16,616	17,612	22,539	16,091	מזה: ביוזמה ציבורית
-1.9	13,963	14,240	14,827			מכירת דירות חדשות
						שיווק קרקעות לבנייה במונחי
-27.1	24,447	33,544	31,390	41,370	36,570	יחידות דיור (בכל המסגרות) ²
-7.0	4,502	4,841	5,087	5,519	5,652	היקף שיווק המלט (מיליוני טונות)
						משקל ההשקעות בבנייה מתוך
-13.1	8.6	9.9	11.7	13.1	13.4	התוצר המקומי הגולמי (אחוזים)
						אחוז המועסקים בענף הבנייה
-9.0	9.1	10.0	10.8	11.3	11.1	מכלל המועסקים במשק (אחוזים)
						השינוי במדד מחירי הדירות מנוכה
-9.4	-2.9	-3.2	-0.7	0.2	2.7	במדד הכללי ³ (אחוזים)
						מספר העסקאות שבוצעו בנדל"ן
-5.8	95,610	101,452	88,674	96,643	117,780	לפי מס רכוש
0.0	40.0	40.0	47.0	47.0	47.0	משקל הזכאים בסך העסקאות (אחוזים)
						מימוש ההלוואות לדיור
-4.3	38,516	40,241	41,062	45,578	54,962	סך הכול לזכאים
-7.9	9,004	9,772	9,987	14,802	21,365	מזה: עולים
-7.1	21,936	23,619	26,101	25,455	27,015	זוגות צעירים
-21.7	60,130	76,766	56,726	66,221	70,919	מספר העולים

(1) נתונים לא סופיים.

(2) הנתון מתייחס לשיווק הקרקעות לבנייה על ידי משרד הבינוי והשיכון, מנהל מקרקעי ישראל – במכרזים פומביים, ומסגרות אחרות שאושרו על ידי מנהל מקרקעי ישראל.

(3) החל מינואר 1999 מחושב מדד מחירי הדירות שבבעלות הדיירים בשיטה חדשה הנקראת "מדד שירותי הדיור בבעלות הדיירים" המבוססת על זקיפה דרך שכר דירה.

ה מקור : משרד הבינוי והשיכון – מידע חודשי, מארס 2001.

רמת הפעילות בשנה הנסקרת הייתה נמוכה משמעותית מאשר בשנות השיא (1994 עד 1996). גם השנה ניתן להבחין בהמשך המגמה ארוכת הטווח של הקטנת משקל האשראי המוכוון בסך האשראי שנותנים הבנקים למשכנתאות. בהתפלגות השימושים בולטת העלייה החדה באשראי לקבלנים (61%), כנראה על רקע גידול מספרן של התחלות הבנייה והציפיות של יזמים וקבלנים להתחדשות הביקוש. ייתכן כי גידולו של מלאי הדירות הלא-מכורות פעל להגדלת הביקוש לאשראי. גל ההנפקות הגדול בבורסה לניירות ערך (בעיקר במחצית הראשונה של השנה) ומחוצה לה לא כלל את חברות הבנייה. השפל בענף (האטה של קצב מכירת הדירות וירידה ריאלי של מחיריהן) מקשה על חברות הבנייה לגייס הון בשוק הראשוני, ומשום כך גוברת הישענותן על מימון בנקאי. לעומת זאת, הבנקים למשכנתאות מעוניינים לספק אשראי

לקבלנים, כדי לגוון את השימושים, בעיקר מבחינת טווחי הזמן ובסיסי ההצמדה¹³. ליווי פרויקטים גם מקנה לבנקים למשכנתאות גישה אל רוכשי דירות לשם מתן הלוואות משכנתה נוספות.

בשנת 2000 נמשכה מגמת ירידת משקלו של האשראי המוכוון ועליית משקל האשראי החופשי, שהיווה כ-80% מן האשראי שניתן במהלך השנה (לוח ד'-8). לגבי החלק המשמש כאשראי למגורים, נמצא כי ההלוואה הממוצעת (לגבי כל העסקאות) הסתכמה השנה בכ-225,000 ש"ח¹⁴, לעומת 93,000 ש"ח בשנת 1996 (תום המחזור החיובי בענף). ייתכן שעלייה זו נובעת משינוי בתמהיל הלווים: יותר עסקאות לרכישת דירות גדולות לשיפור דיור באזור המרכז ופחות עסקאות של זכאים, המתאפיינות ברכישות דירות קטנות יותר.

גם בשנת 2000 נמשכה מגמת הגידול של משקל האשראי הלא-צמוד¹⁵ למשתכנים. למרות זאת, משקלו עדיין קטן יחסית, ובסוף דצמבר היוו הביצועים השוטפים לשנה זו כ-7%¹⁶ לעומת 4.5% ו-4.3% בשנים 1999 ו-1998, בהתאמה. הבנקים למשכנתאות מעוניינים לפתח מגזר זה, בעיקר מפני המירווח הגבוה (יחסית למגזר הצמוד, ראה לוח ד'-8). פיתוחו ניוון גם מצד הביקוש, שכן לקוחות בעלי מצב סוציו-כלכלי גבוה מעוניינים לגוון את תיק האשראי שלהם בהלוואות לא-צמודות. חלק מהביקוש נגזר מהשפל בשוק הדירות, היוצר צורך באשראי לגישור, שהוא על פי רוב לטווח קצר. היתרונות ללקוחות בהלוואות אלה במסלולים המוצעים כיום, לעומת המסלול הצמוד, הם אי הצמדתה של היתרה הבלתי מסולקת והעדר עמלת פירעון מוקדם. לעומת זאת התשלום החודשי גבוה יותר. (הריכוז נעות מרמה של "פריים" פחות 0.5% עד "פריים" ועוד 1.5%). במהלך השנה נרשמה עלייה של 54% בביצועים לעומת השנה הקודמת. מספר בנקים מציעים משכנתאות צמודות "פריים" לטווח ארוך, הממומנות ממקורות לא-צמודים לטווח קצר, ופיתוח מגזר זה עשוי לפתור חלקית את בעיית המקורות במגזר הצמוד. למרות עודף גדול של מקורות לא-צמודים (לטווח קצר) במערכת הבנקאות והגישה הנוחה של הבנקים למשכנתאות למקורות צמודי "פריים"¹⁷, כרוך סיכון ריבית אנטי-אשראי לא-צמוד לטווח ארוך, בגלל מח"ם קצר בצד המקורות.

13 רובו של האשראי הניתן לקבלנים הוא אשראי לא-צמוד הנקוב במטבע חוץ, אשר מתאפיין במירווח גבוה יחסית למגזר הצמוד. החלק הצמוד ניתן בממוצע לתקופות קצרות (שלוש שנים וחצי) ומתומחר בממוצע בכ-1.25 גבוה יותר מאשראי לדיור. למרות העלייה החדה באשראי לקבלנים, חבות ענף הבנייה מסך החבויות לציבור נמוכה משמעותית ברוב הבנקים מהיחס המחייב הפרשה נוספת.

14 במרוצת השנים ניתן להבחין במגמת עלייה רצופה באיכות הבנייה, התפתחות המייקרת את מחיר הדירה הממוצעת. ההלוואה הממוצעת (מכספי הבנק) גדלה בין השנים 1997 ל-2000 בשיעור ריאלי של-33%, בעוד שמחירי הדירות ירדו ריאלי ב-4%.

15 הבנקים מציעים כיום שני מסלולים עיקריים של אשראי שקלי לא-צמוד: (1) הלוואות "בלון" לתקופות קצרות בריבית צמודת פריים עם אפשרות לעבור לכל מסלול אחר וללא עמלת פרעון מוקדם. (2) משכנתאות צמודות פריים לתקופות ארוכות. כן מפעילים הבנקים למשכנתאות הלוואות בריבית ניידת במזנחי לייבור. המספרים המוצגים להלן בעניין יתרות האשראי הלא-צמוד מוטים כלפי מטה, משום שלא כל הבנקים למשכנתאות מדווחים לבנק ישראל על פעילות זו. הוראה 877 מחייבת דיווח על פעילות שאינה צמודה רק אם היא מהותית, אולם בימים אלו מתוקנת הוראה זו כך שחובת הדיווח תחול על כל הפעילות במשכנתאות, ללא תנאי המהותיות.

17 לרוב הבנקים למשכנתאות יש אישור לגייס פיקדונות שקליים מהציבור, אך רק שלושה בנקים עושים זאת.

לוח ד' 4-

נתונים מרכזיים על הבנקים למשכנתאות, עד 1995

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
היקף האשראי הלא-מוכוון שניתן למשכנתים במהלך השנה (מיליוני ש"ח)	16,206	16,960	17,302	15,387	16,742	15,943
מזה: לזיכר	13,757	14,931	15,619	13,609	14,602	14,252
החלק שניתן בריבית משתנה (אחוזים)	17.8	38.8	37.3	40.8	42.5	28.9
היקף האשראי בריבית משתנה	5,404	8,841	3,093	5,067	16,224	18,047
היקף אשראי מתחדש בריבית משתנה						13,455
היקף אלוואה ממוצעת לעסקה כולל אשראי מוכוון	193,000	193,000	200,000	206,000	218,000	225,000
גודל האלוואה ממוצעת לעסקה (אשראי לא-מוכוון)	193,000	187,764	219,693	248,349	250,252	250,252
תקופה ממוצעת באשראי הלא-מוכוון לזיכר	13.0	10.5	10.7	10.6	10.4	12.4
ריבית ממוצעת באשראי הלא-מוכוון לזיכר (אחוזים)	5.24	5.45	5.04	5.97	6.33	6.51
מספר ביצועי הולואות למשכנתים	107,132	113,583	104,250	88,788	90,850	84,150
הערך המוסף למשדה (אלפי שקלים)	559	666	720	630	670	764
התשואה לזיכר (ROE)	12.6	13.5	13.4	9.4	11.2	11.6
יחס הריבית לזיכר (יחס)	2.28	2.41	2.45	2.35	2.45	2.57
ההוצאה התפעולית לשקל פעילות ⁴	1.16	1.03	0.97	0.90	0.86	0.79
פערי הריבית השולית בפעילות הלא-מוכוונת לזיכר ⁵	0.69	0.67	0.57	0.45	0.25	0.03
המירווח על נכסים פעילים במאזן	1.16	1.12	1.16	0.98	1.01	1.00
פערי המוח"ש ⁶ (שנים)	1.5	1.5	1.5	1.3	1.2	1.3
הפשיעה ספציפית שוטפת לזיכר ⁷ מיתרת האשראי שער אחריית הבנק (אחוזים)	0.19	0.15	0.19	0.25	0.24	0.20
סך כל יתרת הפיגורים המצטברים למשכנתים, על אחריית הבנק (מיליוני ש"ח)	613	672	490	556	658	744
מזה: פיגורים מעל 180 יום	581	620	451	508	608	696
סך הפיגורים מחולק במיתרת האשראי הכולל (אחוזים) ⁷	1.26	1.25	1.19	1.28	1.45	1.48
מזה: לקבלינים ולחברות בנייה	0.77	0.74	0.77	0.8	0.87	0.91
אחר	3.76	6.43	7.28	11.19	17.65	16.37
סך הפיגורים מזהוין בסוף תקופה (אחוזים)	5.1	4.32	2.91	2.78	2.85	3.01
הון עצמי משוקלל	32.3	32.6	30.8	33.6	37.7	38.1
יחס הון לרכיבי הסיכון ⁸	2,920	3,366	3,925	4,420	4,620	4,973
יחס הון לזיכר	11.9	12.0	12.0	10.6	10.6	10.2
יחס הון לזיכר משני מאגרי לזיכר ראשוני (שיעור מירבי 50%)	24.9	32.7	35.6	40.1	42.2	37.7

1) הרווח הנקי מפעילות וגילוח לפי מ, בתוספת ההוצאות בגין משכורות והוצאות גילוח וכן הוצאות בגין פחת והפחתות, מחולק במספר המשורות הממוצע.

2) היחס בין הרווח הנקי לזיכר הון בוחלות השנה, בתוספת התפוקות לפי עיתון.

3) היחס בין סך ההכנסות התפעוליות בתוספת הרווח מפעילות מימון לפני הפשיעה לזיכר⁹, לסך ההוצאות התפעוליות.

4) היחס בין סך ההוצאות התפעוליות לסך הנכסים.

5) הפער בין האשראי הצמוד הלא-מוכוון שניתן לזיכר, לבין פיקדונות הציבור והבנקים, שהתקבלו במהלך השנה.

6) הפער המשוקלל בין מזה¹⁰ הנכסים לבין מזה¹¹ ההתחייבויות במחזורי שנים (Dgap).

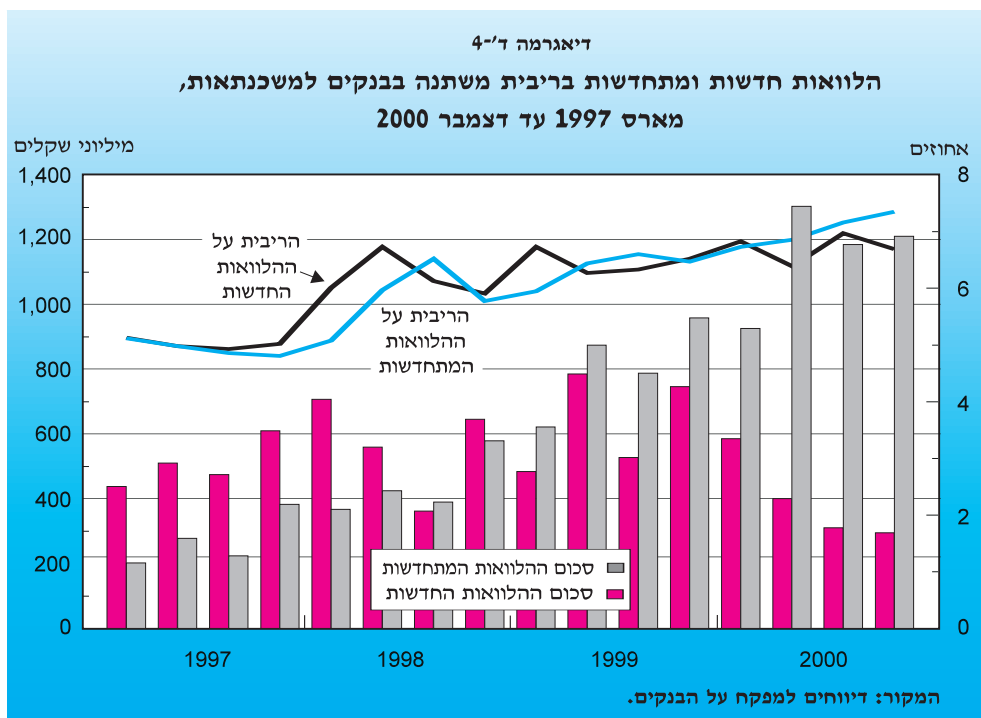
7) הפיגורים המצטברים מעל 3 חודשים (כולל הפשיעה לזיכר¹², מחולקים בתרת האשראי לסוף השנה.

8) מידן חודש מחדש.

9) מ קו ר : עיבורים מיוחדים למפקח על הבנקים.

במהלך שנת 2001 החל אחד הבנקים למשכנתאות להציע אשראי לא-צמוד לטווח ארוך בריבית קבועה¹⁸, חידוש בשוק המשכנתאות. התפתחותו של המגזר השקלי הלא-צמוד מתאפשרת הודות לירידת הריבית השקלית בשנתיים האחרונות, למדיניות גיוס החוב הממשלתי, המסתמכת כמעט כולה על גיוס איגרות חוב לא-צמודות לטווח ארוך, ולהנפקות מוצלחות של איגרות חוב קונצרניות לא-צמודות; זאת משום ששוק משני עמוק של איגרות חוב לא-צמודות יאפשר גיוס מקורות לא-צמודים לטווח ארוך ותמחור פיקדונות לא-צמודים ארוכי טווח (כמו בשוק הצמוד).

מספרן של ההלוואות לדיור ירד השנה בשיעור של 7.4%, בהמשך למגמה שהחלה בשנת 1995 (למעט שנת 1999, שהייתה כאמור, חריגה, כתוצאה מעסקאות שהוקדמו משיקולי מס). ירידה גדולה יותר נרשמה בקרב נוטלי ההלוואות המוכוונות, ממצא העולה בקנה אחד עם הירידה במימוש תעודות זכאות בקרב הזכאים. סך הפירעונות (של משכנתאות למגורים) גדלו השנה והסתכמו ב-18 מיליארדי ש"ח (גידול של 7%); משקל הפירעונות המוקדמים בהם נשאר יציב - כ-22%. שיעור הפירעונות המוקדמים בסך יתרת התיק היה השנה 3.15%, בדומה



18 האשראי מוצע לטווח של שבע שנים בריבית של 8.7%. מועד החזר הקרן נקבע לתום התקופה, אך ללקוח תינתן האפשרות למחזר אותה לתקופה נוספת של עד 13 שנה (בהליך מקוצר, שיהפוך את ההלוואה לצמודת מדד או צמודת דולר). בתקופה הנוספת תיפרע ההלוואה בתשלומים חודשיים של קרן וריבית. המקורות לאשראי זה הגיעו מהנפקה מוצלחת (100 מיליוני ש"ח) של איגרות חוב לא-צמודות לשבע שנים בריבית שנתית קבועה של 7.75%.

לשיעורם בשנת 1999 (3.22%). ייתכן שאי ירידתו נובעת מהרמה הגבוהה של התשואות באפיקים השקליים לטווח הקצר¹⁹ (לוח ב'–6 ודיאגרמה ד'–9). בשונה ממגמת השנים האחרונות, שבהן גדל בהתמדה משקל ההלוואות החדשות בריבית משתנה בסך הביצועים, ירד משקלן השנה והגיע ל-29% בלבד (לוח ד'–3). חלק מההסבר לירידת הביקוש להן יש לייחס להתפתחותו של דיון ציבורי בכל הקשור בעדכוני הריבית במרוצת חי ההלוואה. השנה נעצר גידול משקלן של ההלוואות בריבית משתנה, שסייעו לבנקים לשווק אשראי בתקופה שהתאפיינה בעליית שיעורי הריבית. החל מהרביע הראשון של שנת 1998, שבו החלה מגמה ברורה של עליית ריבית, שווקו ההלוואות בריבית משתנה ביתר קלות ובפרמיה לא גבוהה מעל הריביות הקבועות (דיאגרמה ד'–4). עם זאת עלה בשנה הנסקרת המחיר יחסית להלוואות בריבית קבועה עד לפער של 0.4%, לעומת 0.1% בממוצע בשנים 1997 עד 1999, כך שלגבי הלוקחות החדשים הצטמצם היתרון שבהלוואות בריבית משתנה. עם זאת יש לציין כי האשראי המתחדש בריבית משתנה נמצא במגמת גידול. במהלך השנה חודשו כ-13.5 מיליארדי ש"ח, לעומת 9.3–5.3 מיליארדים בשנים 1999 ו-1998, בהתאמה²⁰. הסבר אפשרי להיקפי גידול אלה טמון בהתמודדות הבנקים למשכנתאות עם מגמות של עליות הריביות בשלוש השנים האחרונות. מאחר שבתקופה האחרונה, ובמיוחד החל מהרביע הראשון של 1998, הריביות בכלל הן במגמת עלייה, לקוחות הבנקים שתכננו לעבור למסלול הקבוע דוחים מעבר זה, מתוך ציפייה לירידה בשיעורי הריבית הקבועה. פירעון הלוואות בריבית משתנה ומעבר לריבית קבועה, גבוהה מזו שהייתה נהוגה בזמן נטילת ההלוואה, נתפסים על ידי חלק מהלקוחות כהתנהגות לא מושכלת, והם נמנעים מכך. ייתכן גם, כי הציבור צפה שבמהלך התקופה הבאה (בעת חידוש ההלוואה), תשתנה מגמת הריביות, ואז יתאפשר מעבר ללא קנס למסלולים הצמודים. כתוצאה מהתפתחויות אלו ניכרת מגמת עלייה בהלוואות המתחדשות בריבית משתנה, בעוד שההלוואות החדשות בריבית משתנה הולכות ופוחות (ראו דיאגרמה ד'–5).

(ב) יתרות האשראי

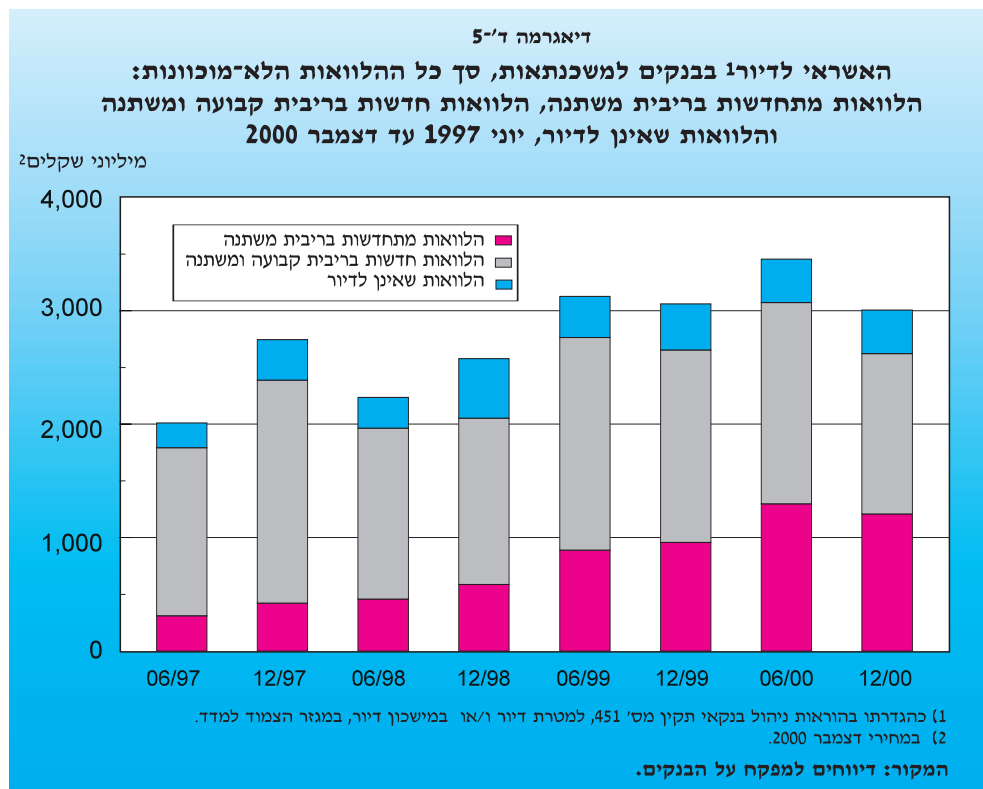
יתרת סך האשראי בבנקים למשכנתאות הסתכמה בכ-99 מיליארדי ש"ח, גידול של 8.5% האשראי למשתכנים גדל בשיעור דומה, והסתכם ב-81 מיליארדי ש"ח. יתרת האשראי לקבלנים ולחברות בנייה, הכוללת את האשראי החוץ-מאזני, גדלה בשיעור ניכר, בעיקר מפני הצורך במימון ביניים מתמשך, הקושי בגיוס הון בבורסה והתעוררות קלה בהתחלות הבנייה. (השלב הראשוני בבנייה מתאפיין בעתירות של אשראי בנקאי). שלא כבעבר, הבנקים למשכנתאות רחוקים כיום ממגבלת החשיפה לענף²¹, וכשמדובר בפרויקטים טובים ישנה נטייה להעמיד אשראי לקבלנים ולחברות בנייה. יתרת אשראי זו גדלה השנה בשיעור של 20% והסתכמה

19 יש לזכור ששיקולי הפרט בפירעון מוקדם (אף במקרים שבהם הוא פטור מעמלת פירעון מוקדם) לא בהכרח עולים בקנה אחד עם מבנה שיעורי הריבית על המקורות והשימושים העומדים בפני הבנקים. אמידת זרם זה רק על סמך מבנה עתי היא פשטנית מדי; סביר שלנוטלי ההלוואות שיקולים נוספים.

20 שכן ההלוואות "השוטפות" מתווספות עם הזמן והופכות ל"מתחדשות". עם זאת דרוש הסבר לשאלה, מדוע הציבור אינו פורע אשראי זה (ללא קנס) ועובר למסלול בריבית קבועה.

21 האשראי בסיכון בנייה בתוספת ההתחייבויות החוץ-מאזניות הסתכם בסוף השנה בכ-10 מיליארדי ש"ח. חבות ענף הבנייה ברמת הבנק הבודד נעה בין 0.2% ל-15.6%.

ב-3.5 מיליארדי ש"ח. רובה של יתרה זו מתרכז, כאמור, במגזרים הלא-צמוד והנקוב במטבע-חוזר ובטווחי הזמן הקצרים.



יתרת "האשראי האחר" (שלא למגורים, אך במשכון הנכס), שצמחה בשיעורים גבוהים בשנים האחרונות, קטנה השנה והסתכמה ב-14.2 מיליארדי ש"ח, לעומת 14.7 מיליארדים אשתקד. התפתחותו של אשראי זה מבטאת ירידה ברמת הביצועים השוטפים (האשראי החדש) וכן פירעונות של אשראים שנלקחו בעבר. התפתחות של אשראי זה מקורה בירידת הביקוש, הנובעת מהתפתחות תחליפים לא-צמודים בבנקים המסחריים (אשראי לא-צמוד לטווחים של עד 10 שנים), מעלייה של מחיר האשראי²² ומחולשת שוק הדיור, המקטינה את המניע של השבחת הנכס לצורך השקעה. ייתכן גם, כי בשוק זה של האשראי האחר מצליחות חברות הביטוח לנגוס בפעילות הבנקים למשכנתאות – בייחוד מאז חתם שר האוצר, במאוס 1999, על תקנה המאפשרת להן להגדיל את יחס ההלוואה לערך הנכס (LTV) לשיעור של 60%. יש לזכור שהלוואות לדיור בשיעור זה המתבצעות דרך הבנקים למשכנתאות משוקללות לצורך חישוב יחס ההון בשיעור של 100% (ולא בשיעור של 50%), דבר שאולי מביא להעלאת הריבית עליהן.

22 מחיר האשראי האחר, בשנת 1996, עמד בממוצע על שיעור של 5.1% לעומת 5.04% בהלוואות לדיור. בשנת 2000 הריביות היו 7.5% לעומת 6.5%, בהתאמה.

לוח ד'–5

ביצועי ההלוואות וגיוס המקורות בבנקים למשכנתאות, 1997 עד 2000

השינוי הריאלי לעומת									
ההתפלגות			השנה הקודמת		ביצועי ההלוואות ¹				
2000	1999	1998	1999	1998	2000	1999	1998	1997	
(אחוזים)			(אחוזים)		(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)				
100	100	100	-3.2	8.7	22,690	23,436	21,553	24,746	סך האשראי שניתן במהלך השנה
83	85	85	-4.7	8.3	18,904	19,835	18,321	20,843	מזה:
21	22	22	-11.1	11.0	4,652	5,232	4,712	5,215	למשכנתים
63	62	63	-2.4	7.3	14,252	14,602	13,609	15,619	מזה: מוכרן
6	4	4	61.4	-4.5	1,382	856	896	1,469	לקבלנים ולחברות בנייה
11	12	11	-12.4	17.5	2,405	2,746	2,337	2,443	אחר
(אחוזים)			(אחוזים)		גיוס המקורות				
100	100	100	-4.3	23.4	19,700	20,578	16,672	16,703	סך המקורות הצמודים שגויסו ²
33	41	49	-22.0	2.6	6,514	8,354	8,143	8,884	מזה:
67	59	51	7.9	43.3	13,186	12,224	8,529	7,819	פיקדונות העיכור
					פיקדונות מבנקים				
					הפער בין האשראי הלא-מוכרן (החופשי)				
					-1,661	-2,374	170	2,828	שינתן לסך המקורות הצמודים שגויסו

- (1) כולל אשראי מוכרן.
(2) המקורות שגויסו במהלך השנה כוללים תוכניות חיסכון, ואינם כוללים פיקדונות שעל אחריות הממשלה.
המקור: דיווחים למפקח על הבנקים.

(2) המקורות

בצד המקורות נמשכה המגמה של השנים האחרונות – עלייה בפיקדונות מבנקים, בעיקר מבנקים קשורים, לצד ירידה בפיקדונות הציבור. פיקדונות הציבור מהווים השנה רק 33% מסך המקורות שגויסו, לעומת כ-50% ו-41% בשנים 1998 ו-1999, בהתאמה. ירידת משקלם של פיקדונות הציבור בסך הפיקדונות מוסברת בירידת הביקוש לאפיקים הצמודים והעדפת אפיקי השקעה לא-צמודים. (ראו דיון נרחב בפרק ב' – תיק נכסי הציבור). תכניות החיסכון כמקור חדש היוו בסוף 2000 רק כ-10% מסך הפיקדונות, ושיעור הפקצ"ם מהגופים המוסדיים היה 20%. מגמה דומה ניכרה בתאגידים המסחריים: במהלך השנה נרשמה צבירה שלילית נטו של 8 מיליארדי ש"ח בתכניות החיסכון הצמודות למדד, לעומת מיליארד ש"ח בשנת 1999²³. קטנו גם ההפקדות הצמודות של המשקיעים המוסדיים בבנקים למשכנתאות. גם משקיעים אלו, המחזיקים את מרבית נכסי הציבור ארוכי הטווח, נאלצים להתמודד עם ירידת הביקוש לנכסים צמודים (כמוסבר בתיבה ד'–1 בהמשך), כפי שמתבטא באי חידוש פיקדונות שהגיעו לפירעון²⁴. בכיוון זה פועלות גם הצבירות השליליות בקופות הגמל, המקרבות אותן לתקרת ההשקעה (ההפקדה) בגוף יחיד²⁵ (5%).

בעבר רבות מתכניות החיסכון של הציבור היו מחודשות בריבית הנמוכה משמעותית מריבית השוק, וחלק ניכר מהציבור לא היה מודע לכך. כיום, הודות להוראות של בנק ישראל ומשרד האוצר, גדלה שקיפות המידע, וכן נאסר על הבנקים להשקיע בתכניות המשך. לפיכך, רק חלק קטן מהכספים מושקעים בחזרה, ומרביתם מועברים לפיקדונות לא-צמודים, מהם בבנקים למשכנתאות. התפתחות זו בהרכב המקורות הביאה לעליית משקלם של פיקדונות הבנקים בסך ההתחייבויות של הבנקים למשכנתאות משיעור של 35% בשנת 1997 לשיעורים של 41% בשנת 1999 ו-43% בשנה הנסקרת (לוח ד'–5). המחסור במקורות צמודים בא לידי ביטוי בעלות הגיוס (מהציבור), שהגיעה השנה לממוצע של 6.5%, בבנקים למשכנתאות, לעומת 4.9% בבנקים המסחריים. באותם הבנקים למשכנתאות שאין להם מסגרות לגיוס מקורות מהציבור גרמה מצוקה זו לעלייה במחירי המקורות המגויסים מהבנקים.

(א) שיעורי הריבית

ההפחתות ההדרגתיות של ריבית בנק ישראל, לצד ירידה חדה בציפיות לאינפלציה, התבטאו, בין השאר בשיעורי ריבית ריאליים גבוהים, וכן בשיפוע שלילי של עקום התשואה–לפדיון, במרבית חודשי השנה, שמשמעותו כי שיעורי התשואה–לפדיון לאיגרת חוב לטווח קצר היו גבוהים משמעותית מאלה של הטווח הארוך (דיאגרמה ד'–6). באופן כללי עלו במהלך השנה התשואות על איגרות החוב לרמות גבוהות מאוד; בטווחי הזמן הקצרים נרשמה רמה של 6.25%, ולקראת סוף השנה עלו מחירי מקורות אלה ל-7.2%.

23 הצבירה נטו בתכניות חיסכון מאושרות ככל התאגידים הבנקאיים הסתכמה בשנת 2000 בסכום שלילי של כ-12 מיליארדי ש"ח.

24 הצעות ועדת בן בסט בנושא הרפורמה ומיסוי שוק ההון, ובמיוחד השלכותיהן על המקורות לטווח ארוך גרמו לירידה חדה בפתיחת תכניות חיסכון חדשות על ידי הציבור. להערכתנו האיצו המלצות הוועדה את זרימת המקורות מהאפיקים הצמודים לאפיקים שאינם צמודים למדד, כולל פדיונות וצבירות נטו שליליות ביתרות קופות הגמל. ההשלכות המיידיות של תופעות אלו הן ייקור מקורות וקיצור תקופות לפירעון.

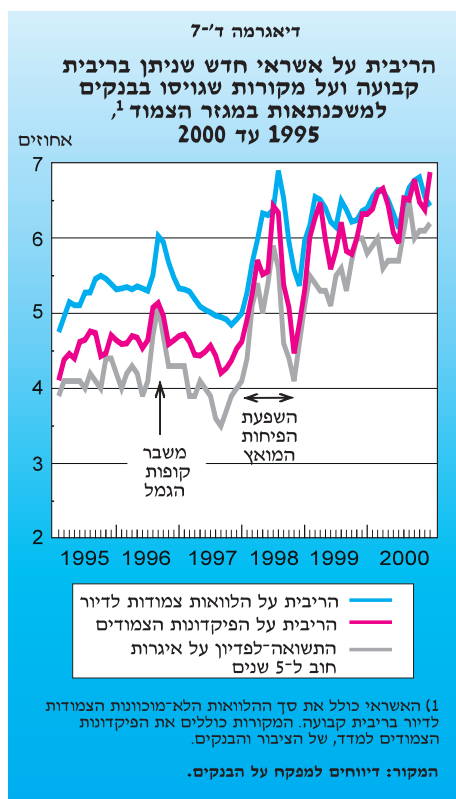
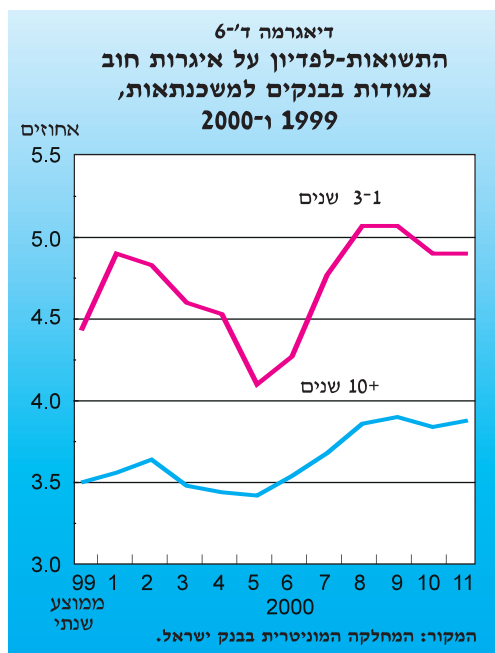
25 משקל הפיקדונות הצמודים בתיק נכסי קופות הגמל ירד מ-22% בשנת 1996 ל-19% השנה. נוסף על כך הגיעו מספר קופות גמל גדולות לתקרה, המונעת מהן הפקדות נוספות במספר בנקים.

לוח ד'-6

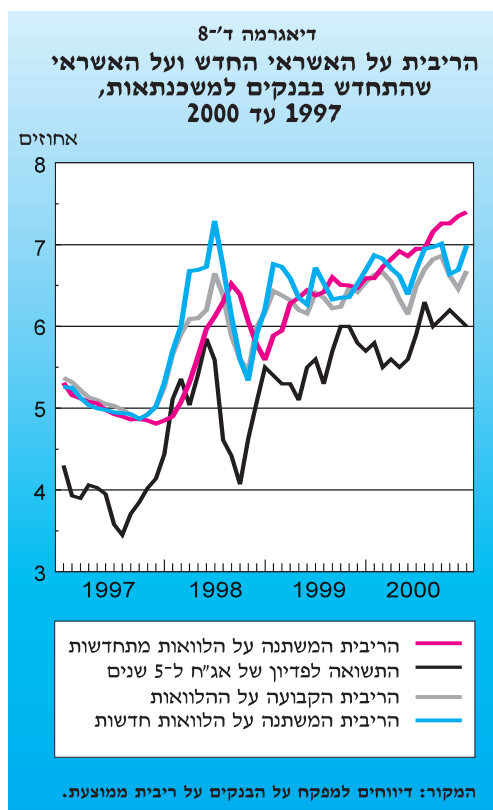
דוח על יתרת הנכסים וההתחייבויות בבנקים למשכנתאות, 1998 עד 2000

דו"ת פלגות היתרות				דו"ת הריאלי לעומת השנה הקודמת				דו"ת לטוף השנה			
בסך המאות				השנה הקודמת				היתרות לטוף השנה			
2000	1999	1998		1999	1998			2000	1999	1998	
(אחוזים)				(אחוזים)				(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)			
0.6	0.4	0.3		39.5	62.6		מזומן ופקדונות בבנקים	583	418	257	
0.0	0.2	0.5		-97.6	-49.6		הלוואות לממשלות	5	207	411	
81.9	80.4	79.3		10.3	11.1		הלוואות למשכנתנים (לא-מוכרוז)	82,461	74,761	67,273	
3.4	3.1	3.8		19.5	-12.3		הלוואות לקבלנים ולחברות בנייה	3,406	2,850	3,249	
14.2	15.9	16.1		-3.4	8.3		הלוואות ונכסים אחרים	14,268	14,767	13,636	
100.0	100.0	100.0		8.3	9.6		סך כל הנכסים	100,723	93,003	84,826	
45.5	48.3	50.7		1.8	4.5		פקדונות העיכור	45,787	44,956	43,005	
43.2	40.5	37.4		15.5	18.7		פקדונות מבנקים	43,476	37,634	31,706	
1.8	0.9	0.9		122.1	3.8		פקדונות הממשלה	1,837	827	797	
4.2	4.9	5.5		-7.8	-1.8		התחייבויות אחרות	4,235	4,591	4,677	
94.7	94.6	94.5		8.3	9.8		סך כל ההתחייבויות	95,335	88,009	80,186	
5.3	5.4	5.5		7.9	7.6		אמצעים חניים	5,388	4,994	4,640	
100.0	100.0	100.0		8.3	9.6		סך כל ההתחייבויות והחזן	100,723	93,003	84,826	
41.4	44.2	47.4		1.5	2.3		יתרת ההלוואות המוכרזות	41,728	41,117	40,201	

המקור : דיווחים למפקח על הבנקים.



השנה התעצמה בציבור המגמה של העדפת המגזר הלא-צמוד – בין היתר, כתוצאה מהירידה החדה של האינפלציה והציפייה לירידה של שיעורי הריבית, בעיקר לטווחים הבינוניים והקצר. שלא כבעבר הניבו אפיקים חסרי סיכון אלה תשואות גבוהות עם נזילות גבוהה, דבר שדחק את הביקושים לאיגרות חוב צמודות והביא לפדיון מסיבי של תכניות חיסכון. התשואות של איגרות החוב (בעיקר של ארוכות הטווח שבהן) משפיעות על גובה ריבית המקורות בבנקים למשכנתאות, משום שהגופים המוסדיים דורשים על פיקדונותיהם בבנקים למשכנתאות פרמיית נזילות של חצי אחוז מעבר לתשואות-לפדיון של איגרות החוב. כתוצאה מהמצב בשוק איגרות החוב עלו מחירי המקורות של הבנקים עלייה חדה. המחיר הממוצע של כלל מקורות הבנקים למשכנתאות עמד השנה על 6.48%, לעומת 6%, 5.5% ו-4.5% בשנים 1999 עד 1997, בהתאמה. (מחירי השימושים עלו גם הם – אמנם פחות ממחירי המקורות – בעקבות התחרות בין הבנקים ועם גורמים אחרים). כך עלה המחיר הממוצע על האשראי שבאחריות הבנק מ-6.4% בשנת 1999 ל-6.6% בשנה הנסקרת. בשל התחרות החריפה בענף לא העלו הבנקים את שיעורי הריבית על ההלוואות הצמודות בריבית קבועה במלוא שיעור עלייתם של מחירי המקורות. לעומת זאת עלו שיעורי הריבית על ההלוואות המתחדשות בריבית משתנה במלוא העלייה של מחירי המקורות. (בהלוואות החדשות עמד המחיר בממוצע על 7%, לעומת 6.4% בשנת 1999, בדומה למחירן של ההלוואות בריבית משתנה שנתחדשו במהלך השנה). שוני זה בין ההלוואות בריבית קבועה לאלו בריבית משתנה, מקורו בשוני הגדול בין התשואות-לפדיון של איגרות החוב הקצרות לאלו של



הארוכות: כיוון שהמקורות הקצרים, המממנים את ההלוואות בריבית משתנה לטווח ארוך, התייקרו – בגלל השיפוע השלילי של עקום תשואותיהן – יותר מן ההלוואות בריבית קבועה, עלתה הריבית על הלוואות אלו.

בדיאגרמה ד'8, המציגה את שיעורי הריבית על ההלוואות השונות, ניתן להבחין שלקראת סוף התקופה נוצרו הבדלים גם בין ההלוואות החדשות להלוואות המתחדשות בריבית משתנה.

פער הריביות על ההלוואות החדשות לדיור בריביות קבועות (המהוות כשליש מהפעילות השוטפת) הצטמצם השנה מעט ועמד על כ-0.22%, לעומת 0.24% בשנת 2000. ואולם פער זה הוא אינו מייצג את כל הפעילות בהלוואות חדשות, שכן רובה מתבצעת בריבית משתנה. בשנה הנסקרת היו ההלוואות החדשות בריבית משתנה כ-15% מסך ההלוואות, כולל מתחדשות, ו-51% היו הלוואות בריבית משתנה שהתחדשו השנה (להלן "המתחדשות"). לצורך חישוב הריבית החודשית הממוצעת נחשבות ההלוואות

המתחדשות כאילו בוצעו במהלך החודש, ויש להן משקל בחישוב הריבית הממוצעת החודשית. בהכללת ההלוואות המתחדשות בחישוב פער הריבית יתקבל פער גדול יותר, דבר התואם את גידול הרווח המימוני של הבנקים למשכנתאות. (פירוט נוסף ראו בפרק ג' התוצאות עסקיות). בשנים האחרונות החלו הבנקים המסחריים לנתב אשראי צרכני לטווח ארוך²⁶. ייתכן כי הרצון לגוון את הפעילות וירידה בציפיות לאינפלציה תרמו להתפתחות זו. נוסף על כך מספר הנפקות מוצלחות של איגרות חוב לא-צמודות לטווח ארוך מאפשר לבנקים אלו להציע אשראי (כולל משכנתה) בריבית קבועה לתקופות של עד 7 שנים (בעיקר הלוואות "בלון"), המתאים גם למשקי בית. גם חברות הביטוח מגדילות את מעורבותן בשוק המשכנתאות, והחל ממאוס 1999 הן רשאיות לממן משכנתאות בשיעור של עד 60% מערך הנכס גם בהקשר זה. גם בהקשר זה יש לזכור שאותן הלוואות לדיור מהבנקים למשכנתאות שבהן שיעור ההלוואה מערך הנכס הוא מעל 60% משוקללות לצורך חישוב נכסי הסיכון ב-100% (גם אם כלולה בהם הלוואת זכאות). "קנס" זה מעניק יתרון מסוים לחברות הביטוח²⁷.

26 מתוך יתרת האשראי לדיור בסך מערכת הבנקאות, שהסתכמה בסוף 2000 בכ-86 מיליארדי ש"ח, היה משקל הבנקים למשכנתאות 91% אחוזים, והשאר התחלק בין הבנקים המסחריים כדלקמן: "בנק ירושלים" – 3.5%; "בנק איגוד" – 1%; "מרכנתיל" – 1%; "לאומי" – 0.61%; "הפועלים" – 0.3%; "דיסקונט" – 1%; "המזרחי" – 0.3%.

27 יתרת האשראי (המובטח במשכנתה) המופיעה במאזני חברות הביטוח הסתכמה ב-31.12.1999 ב-3.2 מיליארדי ש"ח.

ב. התוצאות העסקיות של הבנקים למשכנתאות

הרווח הנקי של הבנקים למשכנתאות גדל השנה, והסתכם ב-576 מיליוני ש"ח, המהווים תשואה של 11.2%, ובכך נצברה עלייה של 40% ביחס לשנת 1998. גידול זה הוא תוצאה של שיפור בכל רכיבי הרווח – עלייה ברווח המימוני, ירידה בהפרשות לחובות מסופקים ועלייה קלה בהכנסות התפעוליות נטו. רווח זה מהווה תשואה של 11.6% על ההון ועלייה של 0.4% לעומת שנת 1999.

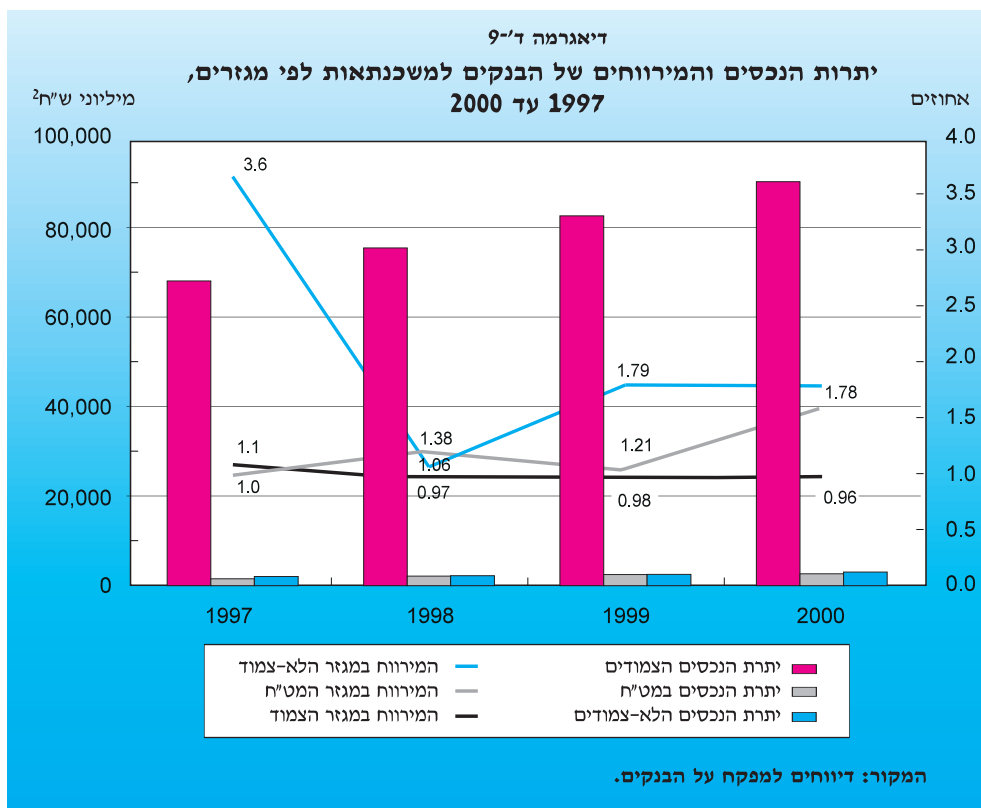
הרווח מפעולות מימון לפני ההפרשה לחובות מסופקים גדל בשיעור של 5.1%, בעקבות עלייה ביתרות הממוצעת של האשראי בכל המגזרים, והסתכם ב-1.132 מיליארדי ש"ח. במגזר הצמוד תרמה התרחבות הפעילות לרווח תוספת של 75 מיליוני ש"ח, למרות ירידה קלה במירווח הממוצע מ-0.98% ל-0.96%. גידול הפעילות הלא-צמודה תרם תוספת של 9 מיליוני ש"ח נוספים לרווח, בעוד שהמירווח נשאר יציב, ואילו הפעילות במגזר מטבע החוץ תרמה 17 מיליונים (לוח ד'-8), בעיקר הודות לעלייה חדה במירווח (דיאגרמה ד'-8). הכנסות המימון האחרות הצטמצמו השנה ב-23 מיליוני ש"ח והסתכמו ב-127 מיליונים, בעיקר כתוצאה מירידה בסעיפים הפחתת הפרשות לריבית, הכנסות מגביית חובות בעייתיים ועמלות פירעון מוקדם. ההוצאה בגין ההפרשה לחובות מסופקים ירדה השנה בשיעור של 10%, והסתכמה ב-196 מיליוני ש"ח, בניגוד למגמת עלייה בהפרשות מאז 1997. עם זאת החלק של הפרשות הבנקים למשכנתאות, המתייחס לפעילותם בגין פיגורי המשתכנים, וההפרשות הנגזרות מהן, המחושבות לפי עומק הפיגור (באמצעות נוסחה), גדלו בשיעור חד. הפיגורים גדלו, כאמור, בכל טווחי הזמן, בעיקר בטווחים שמעל 15 חודשים, שהם מחייבים הפרשה בשיעורים הולכים וגדלים.

לוח ד'-7

תמצית דוח הרווח וההפסד של הבנקים למשכנתאות, 1998 עד 2000

השינוי הריאלי לעומת		מצטבר ל-31.12			
1999	1998	2000	1999	1998	
(אחוזים)					
					הרווח מפעולות מימון לפני
5.1	14.4	1,142	1,087	950	ההפרשה לחובות מסופקים
-10.5	3.8	196	219	211	ההפרשה לחובות מסופקים
1.3	3.7	887	876	845	סך כל ההכנסות התפעוליות
1.8	3.3	857	842	815	מזה: הכנסות מעמלות
-1.1	4.8	791	800	763	סך כל ההוצאות התפעוליות
-2.3	11.6	432	442	396	מזה: הוצאות שכר ונלוות
10.4	15.0	1,042	944	821	הרווח מפעולות רגילות לפני מס
9.9	5.0	466	424	404	ההפרשה למס
11.2	24.9	575	517	414	הרווח הנקי

ה מקור: דוחות כספיים לציבור.



כך, למשל, פיגור של 15 עד 18 חודשים מחייב הפרשה של 32% ביתרת החוב המשוערך, ובגין כל תוספת של 3 חודשי פיגור יש להפריש 8% נוספים. גידול במשקלם של הפיגורים, הן ביחס ליתרת האשראי למשכנתאים והן באופן מוחלט, הוא בעיקר תוצאה של המיתון במשק, הפוגע ביכולת ההחזר של לוויים, ומחייב הגדלה של ההפרשות הספציפיות לחובות מסופקים. כך, למשל, בסעיף ההפרשות הספציפיות השוטפות בגין הלוואות לדיר – הפרשות הנובעות מעומק הפיגור – נרשם גידול מ-147 מיליוני ש"ח בשנת 1988 ל-257 מיליונים השנה. מאז תחילת המשבר בענף הבנייה והנדל"ן לא נערכו הבנקים לגביות בגין פיגורים; כנגד ההפרשות בגין חובות מסופקים לא נרשמו הכנסות מגביית חובות, וכתוצאה מכך נרשם פיגור בגביית חובות אלה. בשנת 2000 הגבירו הבנקים את מאמצי הגבייה, וזו גדלה במידה ניכרת. כתוצאה מכך ירד סכום ההפרשה הנזקפת לדוח הרווח וההפסד. במהלך השנה הביאו פעולות אלה למחזיקת הפרשות בסך 145 מיליוני ש"ח, לעומת 44 ו-32 מיליוני ש"ח בשנים 1999 ו-1998, בהתאמה.

הצד התפעולי של הבנקים למשכנתאות הניב תוספת לרווחים. סך ההכנסות התפעוליות גדל השנה בכ-1.5%, לעומת ירידה של 1% בהוצאות התפעוליות (לוח ד'-9). העמלות התפעוליות הסתכמו השנה ב-853 מיליוני ש"ח; הסעיפים העיקריים – עמלות מעסקי ביטוחי חיים ודירות – נותרו ללא שינוי, בעוד שעמלות הגבייה על אשראי מכספי

האוצר גדלו בשיעור קטן (0.6%). עלייה זו מוסברת בצירוף של ירידת העמלות בגין ניתוב אשראי חדש על פי מידת הגבייה (כספי האוצר), כתוצאה ממכרז שערך משרד האוצר על פעילות זו ומלאי גדול של אשראי מסוג זה שנותר בעבר, תמורת עמלות גבוהות. השפעת ירידתן של העמלות בטווח הקצר תמשיך להיות זניחה, הודות למלאי האמור.

ההכנסות מדמי ניהול תיקים ומטיפול בהכנת תיקים צמחו בשנים האחרונות בשיעור מצטבר של כ-80% והסתכמו ב-98 מיליוני ש"ח. הבנקים, שבעבר נהגו לפטור לקוחות רבים (בעיקר את זכאי משרד השיכון) מעמלות אלה, גובים אותן כעת מכל הלקוחות (אולי כדי לפצות עצמם על הירידה החדה בשיעורי העמלות על כספי האוצר). נוסף על כך מקפידים הבנקים בשנים האחרונות לתמחר עמלה זו ביתר דיוק, כך שהלקוח משלם את ייקורה. אף שהתחרות על המשכנתאות היא מהקשות בענף הבנקאות, היא מתמקדת בגובה הריבית – הגורם החשוב ביותר בתהליך קבלת ההחלטה, המשפיע על הלווה לאורך כל חי ההלוואה; הפרמטרים האחרים, כגון איכות השירות וגובה העמלות, שהם מטבעם חד-פעמיים, ועלותם, יחסית להוצאות הריבית, זניחה – השפעתם על הביקוש נמוכה.

לוח ד'–8

מירווחי הריבית על הפעילות בבנקים למשכנתאות, 1997 עד 2000

(נתונים מצטברים לסוף תקופה, מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)

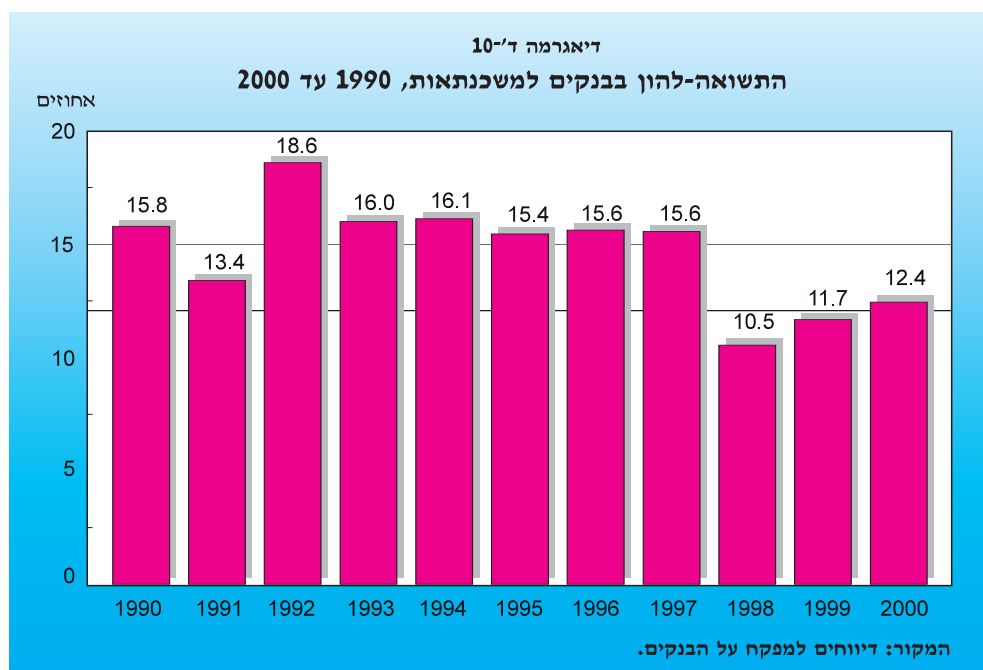
המגזר הצמוד למדד					
השנה	יתרת הנכסים הממוצעת	ההכנסות מריבית (מיליוני ש"ח)	שיעור ההכנסה (אחוזים)	ההוצאות עבור מקורות (מיליוני ש"ח)	המירווח הממוצע לשקל אשראי (אחוזים)
1997	68,104	4,270	6.27	3,531	1.08
1998	75,469	3,660	4.85	2,931	0.97
1999	82,628	4,571	5.53	3,760	0.98
2000	90,245	5,296	5.87	4,433	0.96

מגזר מטבע החוץ			המגזר הלא-צמוד		
השנה	היתרה	נטו	ההכנסה	היתרה	נטו
1997	1,533	17.9	2,030	74.2	3.65
1998	2,112	29.2	2,216	23.5	1.06
1999	2,476	30.0	2,500	44.8	1.79
2000	2,626	46.7	3,021	53.9	1.78

ה מקור : דיווחים למפקח על הבנקים.

ההוצאות התפעוליות והאחרות קטנו השנה בשיעור קטן והסתכמו ב-791 מיליוני ש"ח, אולי הודות לצעדי התייעלות תפעולית²⁸ בחלק מהבנקים, המתבטאים בסגירת סניפים ובעידוד הפרישה-מרוצן. הירידה ביחס ההוצאות התפעוליות להכנסות התפעוליות נבעה בעיקרה מתהליכי התייעלות ומשינויים ארגוניים בבנקים העצמאיים (הפועלים בנפרד, לא בסניפי הבנקים הגדולים). הוצאות השכר וההוצאות הנלוות, שהן הרכיב הגדול ביותר בהוצאות, קטנו השנה בשיעור של 2.3%. מספר המשרות הכולל ירד בשנה הנסקרת ירידה תלולה, של 7.3%, עיקרה בכוח אדם שקל להפסיק את העסקתו. כן גדל משקלן של מספר המשרות של בעלי שכר נמוך (עובדים זמניים) לעומת ירידה במספר המשרות של העובדים הקבועים, ופחת הצורך בשעות נוספות, שהן יקרות יותר.

ההתפתחויות בהכנסות וההוצאות התפעוליות מצביעות, כאמור, על שיפור ביעילות התפעולית של הבנקים למשכנתאות. ההוצאה התפעולית לשקל מאוזן קטנה מ-0.86% בשנת 1999 ל-0.78% בשנה הנסקרת. הערך המוסף למשרה עלה בשיעור חד של 14% והסתכם ב-764 אלפי ש"ח. יחס היעילות, המגלם גם את ההכנסה המימונית, עמד בסוף 2000 ברמה הגבוהה ביותר של העשור האחרון והסתכם ב-2.57 (לוח ד'-4). כן עלו השנה יחס ההכנסות מעמלות להוצאות התפעול ויחס סך ההכנסות התפעוליות לסך ההוצאות התפעוליות.



28 במהלך השנה ומחצית השנה האחרונה נסגרו 14 סניפים - צעדים שישפיעו על יחס הכיסוי התפעולי בעתיד.

לוח ד'–9

התפלגות העמלות התפעוליות, ההכנסות האחרות וההוצאות התפעוליות והאחרות בבנקים
למשכנתאות, 1998 עד 2000
(דיווח על בסיס מאוחד)

השינוי הריאלי לעומת					
ההתפלגות	השנה הקודמת				
2000	2000	1999	2000	1999	1998
(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)					
העמלות התפעוליות					
25.2	-0.6	4.3	221	222	213
16.0	2.9	-4.6	140	136	143
36.3	0.5	1.5	317	316	311
5.2	-3.8	3.9	45	47	45
7.3	4.6	17.4	64	61	52
0.1			1	1	1
7.1	4.2	17.0	62	59	51
97.1	1.0	3.3	850	842	815
ההכנסות האחרות					
1.1	11.1	-10.0	10	9	10
0.1	0.0	0.0	1	1	1
1.6	-23.0	-5.6	14	18	19
2.9	-11.3	-6.9	25	28	30
100.0	0.6	2.9	875	870	845
ההוצאות התפעוליות					
63.9	-2.3	11.6	432	442	396
5.8	-3.0	9.3	39	40	37
1.0	3.2	23.3	6	6	5
3.3	-15.4	-8.6	22	27	29
2.7	-3.1	7.7	18	18	17
6.4	16.2	-0.5	43	37	38
2.8	-3.7	5.1	19	20	19
14.1	2.0	-7.7	95	93	101
100.0	-1.3	6.6	675	684	641

מקור: דוחות כספיים לציבור.

המקור: דוחות כספיים לציבור.

ג. הסיכונים וההון בבנקים למשכנתאות

הסביבה הכלכלית שבה פעלו הבנקים למשכנתאות בשנה הנסקרת וההערכות לגבי השנים הבאות מצביעות לכאורה על עלייה ברמת הסיכון העסקי. זאת משום שהמיתון השורר במשק, ובייחוד עליית שיעורי האבטלה, פוגעים בכושר ההחזר של הלווים. גם מחסור במקורות לטווח ארוך ואי-בהירות לגבי ההכנסות מפעילות הביטוח עלולים לפגוע ברווחיות הבנקים למשכנתאות. כניסת גורמים נוספים לשוק המשכנתאות והאפשרות שחברות הביטוח ייכנסו לשוק האשראי המוכוון ישפיעו גם הן בכיוון זה.

הגידול המתמשך של חלק האשראי שעל אחריות הבנק בסך ההלוואות ובסך הנכסים חושף את הבנק לסיכון אשראי גדל, מצד הכמות. אשר לאיכות האשראי – מספר מדדים מצביעים על עלייה ברמת הסיכון של פעילות הבנקים למשכנתאות: יתרת הפיגורים למשתכנים גדלה בשיעור של 13% והסתכמה ב- 744 מיליוני ש"ח, גידול המיוחס ברובו לפיגורים מעל 180 יום, שבהם סיכון האשראי גבוה מאוד. יחס הפיגורים ליתרת האשראי למשתכנים גדל אף הוא ועמד השנה על 0.91%. יחס זה אמנם נמוך וקטן מאחוז מיתרת האשראי בפיגור, אך הוא עולה ברציפות משנת 1996, וכך הוא הגיע מ-0.74% באותה שנה לרמה הנוכחית. יחס נוסף המעיד על הרעה באיכות האשראי למשתכנים הוא ההפרשה הספציפית לפי עומק הפיגור ביחס ליתרת האשראי למשתכנים. למרות הירידה בהפרשה הנזקפת לדוח הרווח וההפסד השנה, גדל חלק ההפרשות המתייחס לפעילות המשתכנים, והסתכם ב-236 מיליוני ש"ח, לעומת 138 מיליונים אשתקד. היחס בין ההפרשה הספציפית לפי עומק הפיגור לבין יתרת האשראי (למשתכנים) עלה מ-0.19% ל-0.28%. אלו עדיין רמות נמוכות, אך המגמה מצביעה על ירידה באיכות האשראי. אינדיקטור נוסף המעיד על ירידה באיכות האשראי למשתכנים היא היתרה לסילוק (בניכוי הפרשה לריבית פיגורים וכן הפרשה לחובות מסופקים), בהלוואות בפיגור שבהן בוצעה הפרשה. יתרה זו גדלה השנה, והסתכמה ב-2.2 מיליארדי ש"ח, לעומת 2 מיליארדים אשתקד. ההוצאה השוטפת בגין הפרשה ספציפית לחובות מסופקים בגין פעילות המשתכנים, הפרשה המחושבת, כאמור, בהתבסס על עומק הפיגורים, גדלה בשיעור ניכר - 23%. מגמות הפוכות נרשמו בפעילות הבנקים למשכנתאות מול הקבלנים, אך יש לזכור שמשקלה של יתרת אשראי זו בסך הנכסים היה בסוף השנה רק 3%. יחס הפיגורים ליתרת האשראי לקבלנים הצטמצם השנה ועמד על 16.3%, לעומת 17.7% בשנת 1999. גם ביחס ההפרשה השוטפת הספציפית לחומ"ס לאשראי ניתן להבחין במגמת שיפור.

לאחר מספר שנים שבהן נרשמה עלייה בהלוואות בריבית משתנה, ירד השנה משקלן בסך הביצועים והסתכם ב-29%, לעומת 39% בשנה הקודמת. הירידה בקצב ביצועי ההלוואות בריבית משתנה פעלה להגדלת המח"ם, ובסך הכול עלה פער המח"ם מרמה של 1.2 לרמה של 1.3 (שנים).

שיעור חשיפת ההון הכלכלי לסיכון הריבית (בהנחה של פירעון מוקדם בהיקף של 3% מהתיק) עמד השנה על 9.1%, לעומת 7% בשנה הקודמת. בבנקים למשכנתאות מח"ם הנכסים גבוה ממח"ם ההתחייבויות, ולכן הבנקים האלה חשופים לסיכון של עלייה בשיעורי הריבית. כשמניחים פירעון מוקדם²⁹ של 3% מתוך האשראי מתקבלת בחלק מהבנקים תמונה שונה, וחלקם אף חשופים לירידה בשיעור הריבית. השונות בין הבנקים למשכנתאות, מבחינה זו, גדולה: חשיפתם לשינויים בשיעורי הריבית נעה בין 1.2% ל-27.5%. יחס ההון לרכיבי הסיכון של הבנקים למשכנתאות ירד השנה והסתכם ב-10.2% (לוח ד' – 4).

סך כל האמצעים ההוניים (לצורך חישוב יחס ההון הראשוני, המשני והשלישי) גדל השנה ב-5.9%, בעיקר כתוצאה מעלייה בהון העצמי (ב-400 מיליוני ש"ח), לעומת ירידה קלה

29 היחס שבין היקף הפירעונות המוקדמים לבין יתרת התיק למגורים עמד בשנת 1999 ובשנת 2000 על 3.22% ו-3.15%, בהתאמה.

בהון המשני המאושר. הון זה הסתכם בסוף השנה ב-7.6 מיליארדי ש"ח, לעומת 7.2 מיליארדים בשנה הקודמת.

יתרות הנכסים המשוקללות לצורך חישוב יחס ההון גדלו בשיעור ממוצע של 11%, בעיקר בעקבות עלייה חדה באשראי המשוקלל ב-100% (בעיקר לקבלנים), לעומת עלייה מתונה בנכסים המשוקללים ב-50% (בעיקר אשראי לדיור, שבו יחס ההלוואה לשווי הנכס נמוך מ-50%).

בהתפתחות הפעילות החוץ-מאזנית נרשמה מגמה הפוכה; בכל הקטגוריות של היתרות החוץ-מאזניות נרשמה ירידה, ובממוצע הן ירדו ב-17.4%. נכסי הסיכון הסתכמו השנה ב-74.3 מיליארדי ש"ח, לעומת 68 מיליארדים בשנה הקודמת.

תיבה ד'-1: משכנתאות לא-צמודות בריבית קבועה לטווח ארוך

בשנים האחרונות גדל משקלן של ההלוואות בריבית משתנה במגזר הצמוד. הלוואות אלו אפשרו לבנקים לשווק ביתר הצלחה אשראי, במיוחד בתקופות שבהן אפפה אי-ודאות את שיעורי הריבית. מיגוון ההלוואות מאפשר לפלח את השוק בין צרכנים שונים – למשל בין המתכננים פירעון מוקדם, הצופים ירידה בשיעורי הריבית בעתיד, לבין המעדיפים הלוואות בריבית קבועה כדי להקטין את אי-הוודאות. כדי להחזיר לתודעת הציבור הלוואות בריבית משתנה, נהגו הבנקים לקבוע את הריביות ההתחלתיות בהן בשיעורים נמוכים יחסית. הלוואות אלו פתרו חלקית את בעיית המקורות לטווח ארוך של הבנקים למשכנתאות במגזר הצמוד, אך חשפו אותם לסיכוני נזילות, ובדיעבד אף לסיכוני אשראי. ההלוואות לטווח ארוך בריבית משתנה מומנו ממקורות לטווח קצר; לכן, גם כשהייתה התאמה בין הריביות בתקופת הריבית הראשונה (הקטנת סיכון הריבית) הרי מימון משכנתאות לטווח ארוך במקורות לטווח קצר עשוי לגרום לבנק הפסד בעתיד בעת חידוש המקורות. ואולם, הואיל והמגזר הצמוד עשוי להצטמצם בשנים הקרובות, צפוי כי יתפתח מגזר לא-צמוד לטווח ארוך, שיספק מקורות גם לבנקים למשכנתאות. ירידת הריבית השקלית השנה, בסביבת אינפלציה נמוכה, מקרבת את השוק למצב שבו ההלוואות הלא-צמודות לדיור יוכלו לשמש ללווים תחליף טוב להלוואות בריבית משתנה. כל זאת על רקע עליית הריבית על ההלוואות הצמודות בכלל ועל ההלוואות בריבית משתנה במיוחד (דיאגרמה ד'-8).

לאחר תקופה ארוכה, החל מאמצע שנות השבעים, שבה נחשבה ההצמדה למדד המחירים כחיסון הכרחי נגד שחיקת ערך הכסף, הולכת ופוחתת האטרקטיביות של המגזר הצמוד בעיני המשקיעים. משקל האפיקים הצמודים בתיק נכסי הציבור הולך ויורד זה כמה שנים, וכיום הם מהווים כ-35%, לעומת שיעורים של כ-65% בתחילת העשור. לעומת זאת הגיע משקל הנכסים הלא-צמודים בסוף שנת 2000 לשיעור של 55% (כולל מגירות).

גורם נוסף המקטין את הביקוש לנכסים צמודים הוא הסחירות הנמוכה המאפיינת את איגרות החוב הצמודות: חלק גדול מנכסים אלו אינו סחיר, ונתח לא-מבוטל של החלק הסחיר מוחזק לפדיון ואינו מגיע למסחר בבורסה. כך, לדוגמה, סך ההון הצמוד

הממשלתי (איגרות חוב) הרשום למסחר הוא כ-90 מיליארדי ש"ח, לעומת מחזור יומי ממוצע של 150 מיליוני ש"ח בלבד. כנגד זאת, ההון הממשלתי הלא-צמוד (בעיקר מק"ם, אך גם "שחר" ו"גילון") הרשום למסחר מסתכם בכ-40 מיליארדי ש"ח, והמחזור היומי הממוצע מסתכם ב-150 מיליונים.

עם התייצבות האינפלציה וכניסתם של אפיקים לא-צמודים לטווחים בינוניים לשוק התעצמה ההסטה של כספים מהמגזר הצמוד למגזר הלא-צמוד. תכניות החיסכון וקופות הגמל החלו לאבד מהפופולריות שאפיינה אותן בעבר, עת שימשו אפיק השקעה סולידי, המניב תשואות ריאליות גבוהות מובטחות, ובכך קטנו המקורות הפוטנציאליים עבור הבנקים למשכנתאות. גם בחלקים משוק העבודה ניתן להבחין בהתנתקות הקשר בין השכר למדד המחירים.

תנאי המאקרו, ובכללם הירידה בקצב האינפלציה והציפייה לירידת שיעורי הריבית, הגדילו את פוטנציאל הביקוש להלוואות לא-צמודות לטווח ארוך. בין נוטלי המשכנתאות ישנם צרכנים מעוניינים להתנתק ממנגנון הצמדה למדד המחירים לצרכן, שכן חלקם צופה כי שכרם לא יתעדכן על פי השינויים במדד המחירים. לעומת זאת, נטילת משכנתה לטווח ארוך בריבית קבועה, גם אם זו גבוהה מהחלופה הצמודה, עשויה להיות החלטה כלכלית טובה אם קצב האינפלציה עולה – שכן יתרת החוב נשחקת ריאלית, וההחזר החודשי הוא קבוע. כל אלה פועלים ליצירת תנאים בסיסים, הן מצד הביקוש והן מצד ההיצע, ליצירת שוק הלוואות מגובות במשכנתה לטווח ארוך.

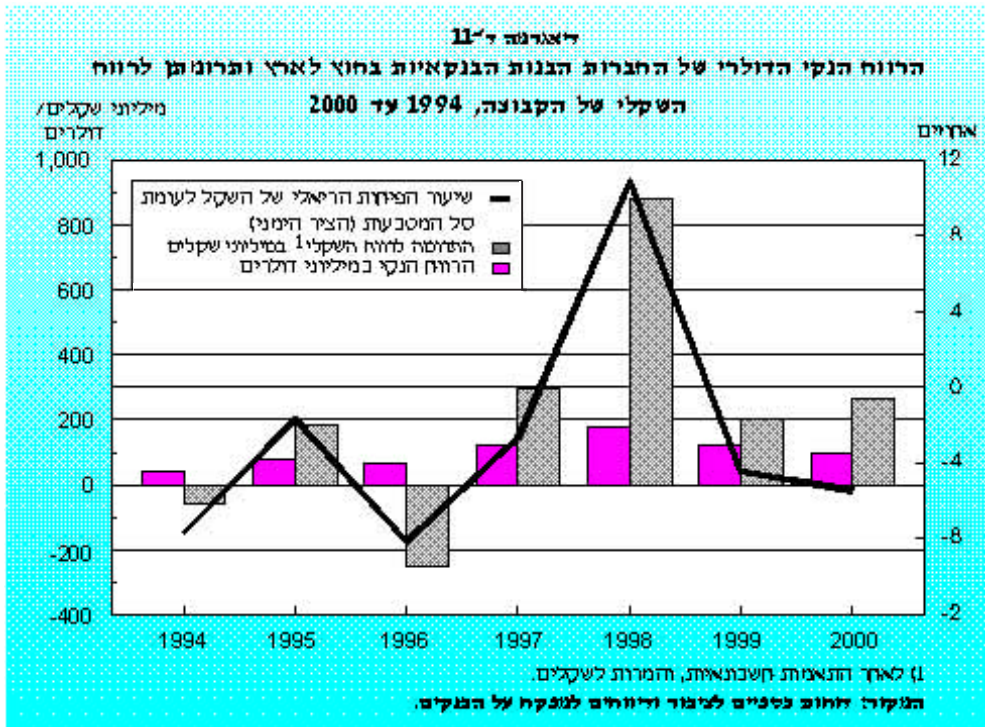
בעקבות הירידה בשיעורי האינפלציה וההתעוררות בשוק ההנפקות של איגרות חוב לא-צמודות הן מצד הסקטור הציבורי ("שחר" לשבע ולעשר שנים) והן מצד הסקטור הפרטי, החל להתפתח בשוקי ההון מגזר לא-צמוד לטווח ארוך. התפתחותו היא תנאי הכרחי להיווצרות שוק מקביל, קרי הפקדות לא-צמודות ומתן אשראי לטווח ארוך כנגדן. הבנקים למשכנתאות, שכבר החלו לגייס נתחים הולכים וגדלים של מקורותיהם במגזרי הצמדה אחרים, בעיקר צמודי פריים לטווחים קצרים, מעוניינים בהתפתחות זו: העמקה והרחבה של שוק לא-צמוד (על ידי מעבר הדרגתי של כלל גיוסי ההון באמצעות איגרות חוב לא-צמודות לטווחים בינוניים וארוכים) יאפשרו נזילות ויסייעו לגופים המוסדיים ולמשקיעים אחרים לתמחר פיקדונות ארוכים לא-צמודים בבנקים למשכנתאות.

במהלך שנת 2001 ניתן להבחין בניצנים ראשונים של התפתחות שוק לא-צמוד לתקופות בינוניות. כך, למשל, בתקופה שבין ינואר למאי 2001 התבצעו כ-14 מכרזים להנפקות איגרות חוב מסוג "שחר" לתקופות שבין 5 ל-10 שנים, והכמות המוצעת בהם הסתכמה ב-8.5 מיליארדי ש"ח, עם עודפי ביקוש גדולים (פי שבעה בממוצע). כן החלו בנקים, לראשונה, להציע פיקדונות בריבית קבועה לתקופות של 3 ו-5 שנים. התפתחות חשובה נוספת היא הנפקת איגרת חוב לא-צמודות לטווח ארוך (7 שנים), שנמכרה בהצלחה, גם לציבור שחל עליו מס. בעקבות הנפקות אלו מציע אחד הבנקים למשכנתאות, לראשונה מאז שנות השבעים, משכנתה לא-צמודה בריבית קבועה ל-7 שנים.

4. שלוחות חוץ לארץ

א. מ ב ו א

הפעילות של שלוחות הבנקים הישראליים בחו"ל מתנהלת באמצעות 79 שלוחות, מהן 17 חברות בנות, 22 סניפים וסוכנויות ו-40 נציגויות³⁰, הפרושות על פני 21 ארצות: החברות הבנות והסניפים, שבהם מתבצעת הפעילות העיקרית, פזורים בעיקר בארה"ב ובמערב אירופה – בשווייץ ובאנגליה. הנציגויות משלימות פריסה רחבה יותר בדרום אמריקה, בגרמניה, בקנדה ובאוסטרליה.



פריסה רחבה זו מנוצלת להעמקתה ולהרחבתה של הפעילות הבנקאית הפרטית, למתן שירותים פיננסיים ללקוחות ישראלים הפועלים בחו"ל, לגורמים בין-לאומיים הפעילים בארץ ולקהילה היהודית במדינות שבהן פועלות השלוחות. קהל היעד העיקרי של השלוחות הוא לקוחות פרטיים עתירי הון וחברות עסקיות.

30 סוגי השלוחות נבדלים זה מזה מבחינת הפעילויות המותרות להן: כך, למשל, מוגבלות הנציגויות ליצירת קשרים עם לקוחות ולהעברת מידע, בעוד שהסניפים מורשים לבצע גם עסקים בנקאיים. סוג השלוחה המוקמת בארץ מסוימת נגזר משני גורמים עיקריים – מטרות הפעילות באותה ארץ והמגבלות המוסדיות החלות בה.

סך המאזן הדולרי של השלוחות גדל השנה בכ-15.6%, ואילו הרווח הנקי ירד בשיעור של כ-18.8% והסתכם בכ-149 מיליוני דולרים, המהווים תשואה בת 7.3% על ההון³¹. ירידה זו נובעת בעיקר מההפרשות הכבדות שביצע "בנק לאומי-שוויץ" לכיסוי הוצאות עתידיות אפשריות, בגלל פעולות שלגביהן נטען כי בוצעו ללא הרשאה³². אירוע זה, שהתגלה בינואר 2001, שב ומדגיש את חשיבות הבקרה, השליטה והפיקוח של החברה האם בארץ על פעילות שלוחותיה בחו"ל. בניכוי נתוני שלוחת "בנק לאומי" בשוויץ, גדלו רווחי השלוחות בכ-10.6% ביחס לשנה הקודמת, ואילו התשואה להון עלתה לכ-11%.

בסוף שנת 2000 גדל בכמחצית האחוז חלקן של שלוחות חו"ל בסך המאזן בשקלים של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות – למרות ייסופו של השקל כלפי הדולר וכלפי המטבעות האירופיים העיקריים³³ – והגיע לכ-14.4%³⁴. יחס זה מאפיין בשונות גדולה בין הקבוצות הבנקאיות: היחס הנמוך ביותר, כ-6.8%, נרשם ב"בנק הבינלאומי", והגבוה ביותר, 20.5% – ב"בנק דיסקונט". הגידול מוסבר בהתרחבות הפעילות הבין-לאומית של הבנקים הישראליים, במסגרת תהליך הגלובליזציה של המשק הישראלי והדה-רגולציה בשוקי הכספים וההון, במיוחד בכל הקשור להשקעות של ישראלים בחו"ל ושל זרים בארץ. גורם נוסף להתרחבות הוא ציפיות לגידול התחרות במערכת הבנקאות הישראלית, בעיקר עם כניסתם של בנקים ונציגויות זרות למשק הישראלי.

ביצועי השלוחות בחו"ל מושפעים מהמצב הכלכלי ומההתפתחויות התחיקתיות במדינות שבהן הן ממוקמות³⁵: במהלך השנה הנסקרת הייתה נסיגה בתעשיות "הכלכלה החדשה" ("new economy"), ותוצאותיה השפיעו על השווקים הפיננסיים ברחבי העולם. שוק ההון האמריקני אופיין בתנודתיות חריפה: במחצית הראשונה של שנת 2000 עלו מחירי המניות, בעיקר אלו שנסחרו בנאסד"ק, בשיעורים נאים – בהמשך למגמה שהסתמנה ב-1999 – ואילו במחצית השנייה הם ירדו בשיעורים חדים. במהלך השנה ירד מדד הנאסד"ק בכ-37%, ומדד הדאו-ג'ונס, המורכב בעיקר ממניות "הכלכלה הישנה" ("old economy"), ירד בכ-5%. ההתפתחויות בשוקי ההון של ארה"ב הביאו לירידות שיעורים בבורסות העיקריות בעולם, ובכללן הבורסות באנגליה ובגרמניה, ולעומתן עלו מדדי המניות בבורסה השוויצרית.

ירידותיהם של מחירי המניות במחצית השנייה של שנת 2000 מוסברות בהאטת קצב הצמיחה הכלכלית בארה"ב ובאירופה. ההאטה מוסברת בעלייה של מחירי הנפט הגולמי ובעליית שיעורי הריבית, בהשפעת המדיניות המוניטרית המרסנת שננקטה במדינות אלו. השינויים בכלכלת המדינות המתועשות השתקפו גם בשוקי המטבע: המשק האמריקני נהנה השנה מתנועות הון חיוביות, שמימנו את ההשקעות המסיביות – בעיקר במחצית הראשונה של השנה, ואולם, כתוצאה מכך גדל הגירעון במאזן התשלומים האמריקני, והדולר התחזק כנגד המטבעות החשובים בעולם.

31 כיוון שחלק מהפעילות בשלוחות מתנהל באמצעות סניפים, שהונם העצמי נסמך על זה של החברה האם, חישוב הרווחיות להון התבסס על נתוני החברות הבנות בלבד.

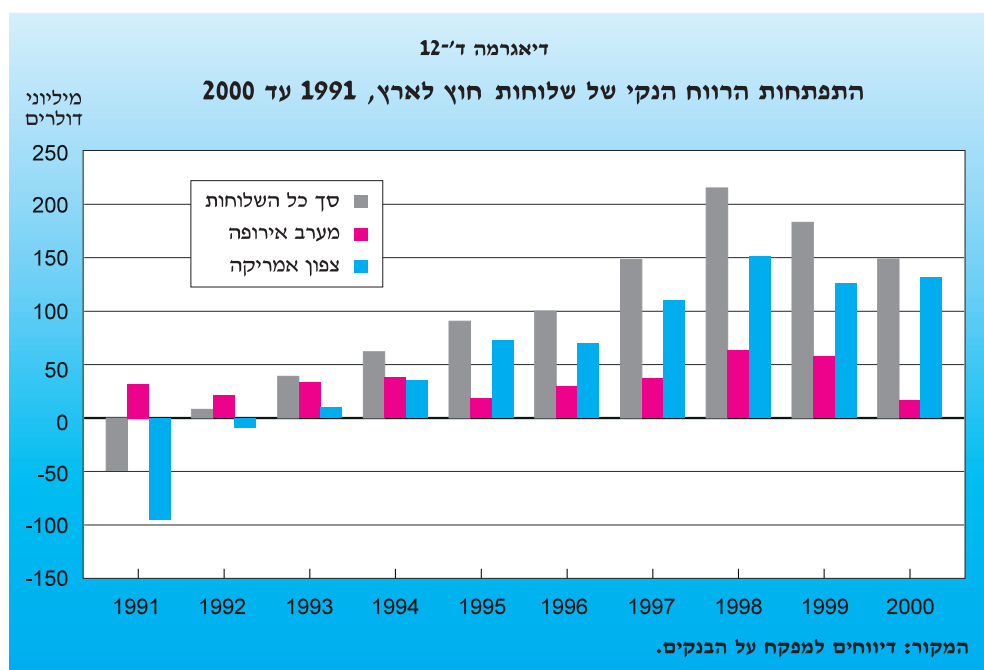
32 אירוע זה נבדק עתה בידי הנהלת "בנק לאומי" וכן בידי רשויות הפיקוח בשוויץ ובארץ.

33 במהלך שנת 2000 יוסף השקל כלפי הדולר האמריקני בכ-2.7% וכלפי הליש"ט והפרנק השוויצרי בכ-10.1% ובכ-4.9%, בהתאמה.

34 חושב על ידי הכפלת המאזן הדולרי בשער הדולר לסופי השנים.

35 מפאת משקלן הנמוך (פחות מ-1%) של שלוחות דרום-אמריקה בסך נכסי השלוחות, יתמקד הניתוח דלהלן בשלוחות צפון אמריקה ומערב אירופה.

ההתפתחויות בשווקים הפיננסיים תרמו לשינויים בסביבה העסקית של מערכת הבנקאות. אלו התבטאו בהמשכו של גל המיזוגים והרכישות ברחבי העולם ובהתגברות האוריינטציה הגלובלית של המשקיעים, בסיוען של טכנולוגיות מתקדמות, שזמינותן הולכת וגדלה. בתחום החקיקה וההסדרה נרשמו במהלך התקופה הנסקרת מספר התפתחויות שעשויות להשפיע בעתיד על הסביבה העסקית שבה פועלות השלוחות ועל התוצאות העסקיות שלהן: במסגרת רפורמה בנקאית בארה"ב, נכנס לתוקף, במארכ 2000, חוק³⁶ המאפשר לחברות החזקה בנקאיות (BHC - Bank Holding Company) שיוגדרו כ"חברות החזקה פיננסיות" (FHC - Financial Holding Company) לספק ללקוחותיהן מיגוון רחב של שירותים פיננסיים (פעילויות בתחום ניירות הערך, הביטוח והמימון). הבנקים עצמם יוגבלו, על פי החוק החדש, בעיקר לפעילות בתחום הבנקאות הטהורה, ואילו הפעילויות הנוספות יבוצעו באמצעות חברות בנות וחברות קשורות. תהליך ההכרה בחברות החזקה בנקאיות כחברות החזקה פיננסיות מותנה בקבלת אישור מרשויות הפיקוח בארה"ב ובהצהרת רשויות הפיקוח במדינת האם (אם מדובר בחברות החזקה בנקאיות זרות) באשר לטיב הניהול ולעמידה ביחסי הון הולמים.



ב-1 בינואר 2001 נכנסו לתוקף בארה"ב הוראות חדשות של שלטונות המס (IRS), שלפיהן מוטלת על כל תאגיד בנקאי לא-אמריקני, שללקוחותיו יש הכנסות הנובעות ממקור אמריקני, חובת דיווח וחובת ניכוי מס במקור על הכנסות אלו (גם אם התאגיד ממוקם מחוץ לארה"ב). לתקנות אלו יש השלכות על הפעילות עבור לקוחות המשקיעים באמצעות תאגידים בנקאיים בשוקי ניירות הערך האמריקניים, ובכללם התאגידים הבנקאיים הישראליים הפועלים בארה"ב.

36 חוק זה נודע בכינוי Gramm Leach Bliley Act – GLBA.

על פי התקנות החדשות, כל מתווך פיננסי שאינו אמריקני חייב לעמוד בדרישות רשויות המס ולקבל מעמד של "מתווך מורשה" (QI - Qualified Intermediary); מעמד זה מאפשר לו, בין היתר, להימנע ממסירת פרטים ספציפיים על לקוחות שאינם תושבי ארה"ב הפועלים בשוק האמריקני. הבנקים הישראליים הגישו לרשויות המס האמריקניות בקשה לקבלת מעמד של מתווך מורשה. האישור לבקשה טרם התקבל, אולם בהסכמת הרשויות ניתן לבנקים הישראליים אישור זמני לפעול כמתווך כזה.

ב. היקף הפעילות בשלוחות חוץ לארץ

פעילות השלוחות הבנקאיות בחו"ל גדלה בשנת 2000 בשיעור גבוה של כ-15.6% (לוח ד'-10), בדומה לגידולה ב-1999 (15.8%). גידולו של מאזן השלוחות נבע בעיקר מהתרחבות ההשקעה בניירות ערך ואשראי לציבור בצד הנכסים, ובפיקדונות הציבור בצד ההתחייבויות. על אף היחלשות המטבעות האירופיים לעומת הדולר ושיעורי הצמיחה הגבוהים (יחסית) שנרשמו השנה במשק האמריקני, גדל המאזן בשלוחות מערב אירופה יותר מאשר באלו שבצפון אמריקה.

האשראי לציבור בסך השלוחות גדל השנה בכ-11.6% (לוח ד'-10); בצפון אמריקה נרשמה עלייה של 12.4%, המוסברת בהמשך המגמה של השנים האחרונות – גידול של היקפי הפעילות עם חברות עסקיות ושל ההשתתפות בסינדיקטים בין-לאומיים להלוואות, על חשבון הפעילות הקמעונת. מדיניות זו נהוגה אף במרבית הבנקים הבין-לאומיים, המתרכזים בבנקאות הסיטונת בפעילותם בארצות אחרות. גורם נוסף שתרם לגידולו של תיק האשראי הוא הפעילות הכלכלית המואצת, שאפיינה את המשק האמריקני, בעיקר במחצית הראשונה של השנה.

שיעורי גידולו של האשראי במערב אירופה היו נמוכים מעט יותר, הבדל המשקף שוני בהרכב האשראי: בשלוחות צפון אמריקה כ-45% מהאשראי ניתן לתעשייה ומסחר, ורק כ-4% ניתן לאנשים פרטיים, ואילו בשלוחות מערב אירופה 29% מהאשראי ניתן לתעשייה ומסחר וכ-16% לאנשים פרטיים. באופן דומה הסתכם האשראי הממוצע (כולל החוץ-מאזני) ללווה בשלוחות צפון אמריקה בשנת 2000 בכ-1.4 מיליוני דולרים, לעומת כ-650 אלפים במערב אירופה. הבדלים אלו מבטאים את משקלה הגדול יחסית של הבנקאות המסחרית והעסקית בשלוחות צפון אמריקה לעומת משקלה הגדול של הבנקאות הפרטית בשלוחות מערב אירופה. המזומנים והפיקדונות בבנקים צמחו בסך השלוחות בכ-6%, בהשפעת עלייה של כ-21.8% בשלוחות מערב אירופה (לוח ד'-10). זוהי עלייה ניכרת, לעומת עלייתו המתונה יותר של האשראי לציבור, והיא נעוצה בירידת פערי הריבית על הפעילות עם הציבור (הפערים בין הריבית על האשראי לריבית על פיקדונות הציבור) כתוצאה מהתגברות התחרות בבנקאות הפרטית, וכן בגידול הניכר של פיקדונות הציבור – שחלקו נותב להפקדות בבנקים. ירידתם של פערי הריבית בשלוחות מערב אירופה נמשכת זה כמה שנים, וזאת בניגוד למגמת עלייה יחסית בשלוחות צפון אמריקה (דיאגרמה ד'-13). נוסף על כך בלטו השנה ירידה בהפקדות של שלוחות מערב אירופה בבנקים הקשורים לקבוצה ועלייה של הפקדותיהן בבנקים אחרים, ובעיקר בזרים שבהם; האחרונות גדלו בכ-50%, משום שהריבית אשר שילמו הבנקים הזרים באירופה על ההפקדות של השלוחות הייתה גבוהה מזו ששילמו הבנקים הקשורים לקבוצה. תיק ניירות הערך המוחזק על ידי השלוחות המשיך גם השנה לגדול בשיעור ניכר של 27.5% (לוח ד'-10), לאחר גידול של 25.2% אשתקד. במהלך השנה הנסקרת גדל הסיכון המאפיין את תיק ניירות הערך המוחזקים להשקעה; זאת עקב ירידת משקלן של איגרות החוב הממשלתיות

**לוח ד'-10
הנכסים, ההתייבויות ופערי הריבית בשלוחות חוץ לארץ, 1999 ו-2000**

	סך כל השלוחות				צפון אמריקה				
	מערב אירופה		מזרח אירופה		מערב אירופה		מזרח אירופה		
השניוני	2000	1999	השניוני	2000	השניוני	2000	השניוני	2000	
(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	
האשראי לציבור	11.6	10,382	9,305	10.1	3,279	2,978	12.4	6,985	6,215
המוזמנים והפיקדונות בבנקים	6.0	5,423	5,115	21.8	1,977	1,624	-1.8	3,379	3,440
מזה: בבנקים קשורים	-11.0	1,022	1,149	-22.8	462	599	-1.9	507	517
ניירות הערך	27.5	8,306	6,513	61.9	1,769	1,092	20.6	6,533	5,415
סך כל הנכסים	15.6	24,743	21,408	23.8	7,261	5,865	12.5	17,288	15,367
פיקדונות הציבור	18.5	17,366	14,657	19.7	3,663	3,060	18.2	13,547	11,458
הפיקדונות מוזכרים	4.1	4,260	4,092	34.9	2,334	1,729	-18.8	1,898	2,338
מזה: ממונים קשורים	-7.6	2,273	2,461	11.7	1,073	960	-20.2	1,179	1,477
סך כל ההתייבויות	16.3	23,374	20,094	26.5	6,747	5,332	12.6	16,440	14,594
ההון העצמי	3.8	1,364	1,314	-3.6	514	533	9.0	842	773
פערי הריבית על האשראי (המאזני כסיכור) ועל פיקדונות הציבור	2.57	2.49	1.36	1.86	3.12	2.77			
המירווח הפיננסי על סך כל הנכסים הפעילים ²	1.73	1.73	1.59	1.60	1.78	1.77			
ההתאבחויות (כולל חוץ-מאזני)									

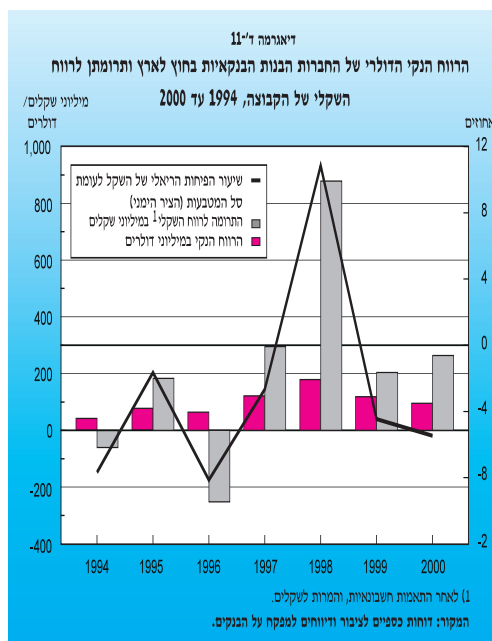
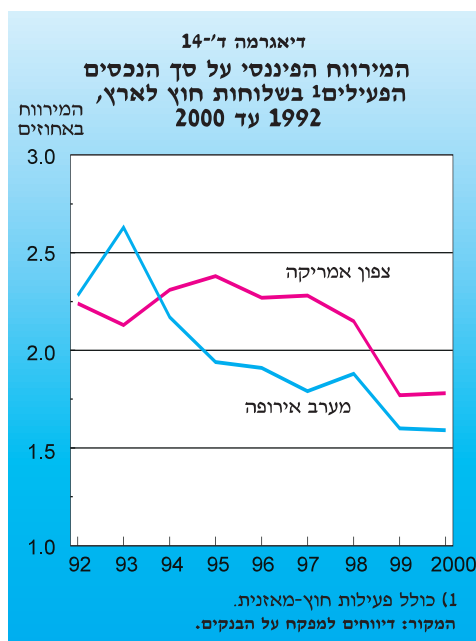
(1) סעיפים נבחרים.
(2) המירווח הפיננסי מחושב כחסר בין הרווח מפעולות מימון לפני הפרישה לחו"מ ל"סך הנכסים הנכספים.
המקור: דיווחים למפקח על הבנקים.

(הנחשבות כנכס בעל סיכון נמוך) בו, לעומת עלייה במשקל ניירות הערך של גופים אחרים, שאינם של חברות האם או בשליטתן.

התרחבות הפעילות המסוכנת יותר (האשראי לציבור ותיק ניירות הערך) מצביעה על מגמה של הגדלת התשואה לצד גידול החשיפה לסיכון.

העלייה בסך השימושים מומנה באמצעות גידול היתרה של פיקדונות הציבור והפיקדונות מהבנקים; פיקדונות הציבור גדלו בסך השלוחות בכ-18.5% (לוח ד'-10), עלייה שהתבטאה בגידול היקפי הפיקדונות המגויסים מהמגזר העסקי, לעומת ירידה באלו המגויסים מלקוחות פרטיים קטנים. מפני התפתחות זו גדל השנה היקף הפיקדון הממוצע מכ-102.5 אלפי דולרים בשנת 1999 לכ-108 אלפים ב-2000. התפתחויות אלו מוסברות בשינויים האסטרטגיים שנעשו בשלוחות במהלך השנים האחרונות, שבמסגרתם גדלה פעילות הבנקאות הפרטית והמסחרית על חשבון הפעילות הקמעונית, עתירת ההוצאות.

בפיקדונות מבנקים נמשכה בשנת 2000 המגמה המעורבת, שהתבטאה בגידולה של יתרת הפיקדונות בשלוחות מערב אירופה, לעומת הירידה בשלוחות צפון אמריקה את הירידה בגיוס הפיקדונות מבנקים בשלוחות צפון אמריקה ניתן להסביר בהתרחבות גיוסי הפיקדונות מהציבור (המהווים מקור משלים זול יחסית לאלו של הבנקים); אלה גדלו בשלוש השנים האחרונות בכ-18.3% בממוצע, לעומת שיעור גידול מתון יותר, בתקופה זו, בשלוחות מערב אירופה. התרומה העיקרית לגידולה של יתרת הפיקדונות מבנקים במערב אירופה נבעה מבנקים שאינם קשורים בשלוחה, וזאת על אף הירידה בשיעורי הריבית על פיקדונות מבנקים הקשורים בקבוצה והתייקרות הפיקדונות מהבנקים הזרים. התפתחות זו משתקפת בירידה של פערי הריבית (בין פיקדונות בבנקים לפיקדונות מבנקים) בפעילות עם בנקים בקבוצה ובהתרחבות הפערים בפעילות עם בנקים אחרים.



הפעילות החוץ-מאזנית והשימוש במכשירים פיננסיים נגזרים המשיכו לגדול השנה בהיקף ניכר – בעיקר במחציתה הראשונה. גידולה של פעילות זו נמשך זה כמה שנים ומשקף, בין היתר, את התרחבות הפעילות הבנקאית העסקית והפרטית, על חשבון הפעילות הבנקאית הקמעונית המסורתית. יתרת הערבויות וההתחייבויות התלויות (עסקאות חוץ-מאזניות, שבהן היתרה הנקובה מייצגת סיכון אשראי) של שלוחות חו"ל הסתכמה בסוף שנת 2000 בכ-7.9 מיליארדי דולרים, לאחר גידול של כ-1.7%, לעומת גידול של כ-15.7% ב-1999. התמתנות הביקוש לערבויות ולהתחייבויות עולה בקנה אחד עם ההאטה בפעילות המשקית בצפון אמריקה ובמערב אירופה במחצית השנייה של השנה. סך העסקאות במכשירים פיננסיים נגזרים גדל השנה בכ-35.2% והסתכם בכ-11.3 מיליארדי דולרים (במונחי ערך נקוב). גדל במיוחד היקף המכשירים המשמשים לגידור נגד סיכון הריבית וסיכון שער החליפין בין מטבעות – לנוכח התנודות התכופות בשיעורי הריבית ובשערי החליפין באירופה ובצפון אמריקה במהלך השנה. המירווח הפיננסי על סך הנכסים הפעילים³⁷ (כולל החוץ-מאזניים) של שלוחות חו"ל נותר ברמה של 1999 – 1.73% (לוח ד'-10), בניגוד למגמת הירידה של השנים האחרונות (דיאגרמה ד'-14), ואולם מירווח זה נמוך במידה ניכרת מן המירווח המאפיין את קבוצת ההשוואה (3.69%)³⁸. יציבות המירווח היא תוצאה של התפתחויות מנוגדות, שקיזזו זו את זו: לגידולו פעל השינוי בתמהיל השימושים של השלוחות, שבמסגרתו גדל משקל השימושים הרווחיים יותר, וביניהם האשראי לציבור וההשקעה בניירות ערך, על חשבון השימושים הפחות רווחיים כמזומנים ופיקדונות בבנקים; לירידת המירווח פעלה התרחבות הפעילות החוץ-מאזנית (כולל השימוש במכשירים חוץ-מאזניים), המתאפיינת בשנים האחרונות ברווחיות נמוכה יחסית לשקל פעילות. המירווח הנמוך, המאפיין פעילות זו של השלוחות, מוסבר ברמת הסיכון הנמוכה יחסית של הפעילות החוץ-מאזנית שמנהלות השלוחות.

ג. התוצאות העסקיות של שלוחות חוץ לארץ

הרווח הנקי של שלוחות חו"ל ירד מכ-183 מיליוני דולרים ב-1999 לכ-149 מיליונים בשנה הנסקרת, ירידה של כ-19%, בהמשך לירידה של כ-15% אשתקד (דיאגרמה ד'-12). השנה ניכרו הבדלים משמעותיים בין אזורי הפעילות השונים: בשלוחות צפון אמריקה עלה הרווח בכ-5%, ואילו בשלוחות מערב אירופה הוא ירד בשיעור חד של כ-70% (לוח ד'-11). הירידה החדה בשלוחות מערב אירופה נובעת מהפסדים בסך 31.4 מיליוני דולרים שנגרמו השנה ל"בנק לאומי-שווייץ", בגלל חשדות כי אחד מעובדיו הבכירים (הממונה על מחלקת הבנקאות הפרטית) ביצע פעולות ללא הרשאה בחשבונות של לקוחות. בעקבות אירוע זה הפריש הבנק (נטו³⁹) כ-60.7 מיליוני דולרים מרווחיו לכיסוי הוצאות עתידיות והפסדים צפויים. גידול הרווח הנקי בשלוחות צפון אמריקה הושפע לחיוב בעיקר מהתרחבות הפעילות הבנקאית. כנגד זאת הושפע הרווח לשלילה מעליית ההפרשה לחובות מסופקים ומגידולן של ההוצאות התפעוליות ושל ההפרשה למסים. הירידה החדה ברווחיות השלוחות במערב אירופה

37 הנכסים הפעילים (earning assets) הם סך הנכסים המניבים הכנסות מימוניות; אלו אינם כוללים נכסים אחרים כבניינים וציוד.

38 קבוצת ההשוואה כוללת 313 בנקים מסחריים הפועלים באר"ב, שהיקף נכסיהם הממוצע עמד בשנה הנסקרת על כ-3 מיליארדי דולרים. לפיכך ההשוואה מתאימה בעיקר לשלוחות הפועלות בצפון אמריקה. מקור הנתונים: Quarterly Banking Profile, FDIC.

39 ההפרשה בשוויץ הסתכמה אמנם בכ-85.6 מיליוני דולרים, אולם בשל האירוע שחרר הבנק כספי רוברות בסך כ-24.8 מיליונים.

לוח ד'11
תמצית דוח הרווח וההפסד של שלוחות הויץ לארץ, 1999 ו-2000

סך כל השלוחות			מערב אירופה			צפון אמריקה			
השינוי	2000	1999	השינוי	2000	1999	השינוי	2000	1999	
(מאות)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מאות)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	(מאות)	(מיליוני דולרים)	(מיליוני דולרים)	
18.3	499	422	17.7	127	108	18.6	367	310	הרווח מפעולות מימון לפני ההפרשה לחז"ט
166.1	26	10	154.5	4	1	171.8	22	8	ההפרשה לחובות מסופקים העמלות התפעוליות
0.9	96	95	3.7	58	56	-4.1	36	37	
192.4	46	16	1,618.2	28	2	31.7	18	14	
26.2	147	116	46.3	86	59	5.6	58	55	סך כל ההכנסות התפעוליות והאחרות
9.7	165	151	5.8	50	47	11.7	112	101	המשכורות וההוצאות הנלוות
109.0	191	91	291.3	116	30	22.4	72	59	ההוצאות האחרות
40.0	400	286	95.3	181	93	13.7	213	187	סך כל ההוצאות התפעוליות והאחרות
-9.6	219	242	-61.5	28	72	12.4	190	169	הרווח מפעולות רגילות לפני מס
24.1	77	62	-9.6	16	18	37.1	60	44	ההפרשה למס על הרווח מפעולות רגילות
-18.8	149	183	-70.5	17	57	4.7	131	125	הרווח הנקי

(1) סעיפים נבחרים.
המקור: דיווחים למפקח על הבנקים.

נבעה בעיקר מהעלייה החדה בהוצאות התפעול האחרות, וכן מירידת פער הריבית על האשראי. אלו קוֹזְזוּ במקצת בעקבות עליית ההכנסות התפעוליות והאחרות והתרחבות הפעילות. הרווח מפעולות מימון לפני ההפרשה לחובות מסופקים עלה בסך השלוחות בכ-18% (לוח ד'-11), בעיקר הודות להתרחבות הפעילות הבנקאית המאזנית והחץ-מאזנית. המירווח הפיננסי על סך הנכסים הפעילים שמר השנה על יציבות, ובכך נמנעה ההשפעה השלילית של המחיר, שפעלה בשנים האחרונות להקטנת ההכנסות המימוניות של השלוחות.

ההוצאות להפרשות לחובות מסופקים עלו בשנה הנסקרת בשיעור חד של כ-166%, ושיעורן בסך האשראי שבאחריות הבנק הגיע לכ-0.25% (לוח ד'-12). העלייה בהפרשות אלו נרשמה בשני אזורי הפעילות ונבעה מגידול חד של ההפרשה הספציפית, שקוֹזְזוּ חלקית על ידי הקטנת ההפרשה הכללית. גידול ההפרשה המשויכת ללווים ספציפיים מצביע על הרעה באיכות תיק האשראי, על רקע ההאטה במשקי ארה"ב ואירופה במחצית השנייה של השנה. האטה זו משתקפת גם מבחינת ההוצאה על ההפרשה לחומ"ס על-פני השנה: במחצית השנייה עלתה ההוצאה בכ-160% לעומת המחצית הראשונה.

בהכנסות מעמלות תפעוליות נרשמה השנה יציבות יחסית, על רקע גידול ההכנסות התפעוליות בשלוחות מערב אירופה וירידת הכנסות אלו בשלוחות צפון אמריקה (לוח ד'-11). ההבדלים בהתפתחות ההכנסות התפעוליות בין אזורי הפעילות השונים נגזרים מהבדלים ביניהן בסוג הפעילות: שלוחות מערב אירופה מאופיינות בבנקאות פרטית, שהיא עתירת עמלות, ואילו שלוחות צפון אמריקה מתמקדות בפעילות מסחרית ועסקית, שההכנסות התפעוליות ממנה קטנות יותר. בשני האזורים גדלו השנה ההכנסות מעמלות הקשורות בפעילות בניירות, ערך, על רקע התרחבות הפעילות בשוקי ההון. כנגד זאת ירדו, בשלוחות צפון אמריקה, ההכנסות משירותי מערך התשלומים ומדמי ניהול החשבונות.

ההוצאות על שכר וההוצאות הנלוות גדלו בשנה הנסקרת בכ-10%, לצד עלייה של כ-5% במספר המשרות (כולל שעות נוספות) ובמספר העובדים. גידולן של הוצאות השכר השנה משקף, בין היתר, שינויים בתמהיל העובדים בשלוחות חו"ל – ירידה חדה במספרם של העובדים במשרה חלקית ושל העובדים הזמניים, שעלות שכרם נמוכה יחסית ועליית מספרם של העובדים הקבועים במשרה מלאה, ששכרם גבוה יותר. אחד ההסברים האפשריים להתפתחות זו נעוץ במדיניות של שיפור איכות כוח האדם במערכת הבנקאות העולמית, המתבטאת בקליטת עובדים בעלי כישורים גבוהים ובפיטורי עובדים זוטרים, על רקע השינויים הטכנולוגיים המחייבים העסקת עובדים מיומנים יותר. גידולן של ההוצאות למשרה נבע גם מהתגברות הצורך לתגמל עובדים מקצועיים ואיכותיים, בשל התחרות העזה על כוח האדם בענפי השירותים הפיננסיים ברחבי העולם: כדי לשמור על עובדיהם האיכותיים, נאלצים הבנקים הקטנים יחסית, ובכללם הבנקים הישראליים הפועלים בחו"ל, להעלות את שכרם ולשפר את תנאי העסקתם. השכר השנתי הממוצע בשלוחות חו"ל הסתכם השנה בכ-78 אלפי דולרים, לעומת כ-74 אלפים בשנת 1999 (לוח ד'-13). השכר הממוצע למשרה בשלוחות מערב אירופה גבוה מאשר בצפון אמריקה; פער זה משקף את ההבדלים בין אזורי אלה הן ביוקר המחיה ובעלות השכר, והן באופיה של הפעילות הבנקאית: שלוחות מערב אירופה מתמחות בבנקאות סיטונתית ופרטית, המצריכה העסקת כוח אדם ברמות התמחות גבוהות, ולכן יקרות יותר.

ההפרשה למסים בשלוחות צפון אמריקה גדלה השנה בכ-37% (לוח ד'-11), כתוצאה מעלייתו של הרווח לפני מס. בהשפעת ההפסד שרשם "בנק לאומי-שווייץ" קטנה ההפרשה בשלוחות

מערב אירופה. בניכוי אירוע זה, מתקבל גידול של 32%, המשקף את עליית הרווח הנקי בשלוחות האחרות.

ההתפתחויות האמורות ברווח המימוני, בהכנסות התפעוליות ובהוצאות התפעוליות הביאו לידידת יחס היעילות⁴⁰ מכ-188% לכ-161% בממוצע בסך השלוחות (לוח ד'-13), נמוך מאשר בקבוצת ההשוואה (כ-179%). בנטרול נתוני "בנק לאומי-שוויץ" הסתכם יחס היעילות בכ-196%.

כתוצאה מצבירת רווחים, גדל ההון העצמי בשלוחות הפועלות בצפון אמריקה בכ-9%, ואילו בהשפעת ההפסדים שרשמה שלוחת "בנק לאומי" בשוויץ, קטן מעט ההון העצמי בשלוחות מערב אירופה (לוח ד'-11). התשואה הדולרית על ההון העצמי (ROE) גדלה בחברות הכנות הפועלות בצפון אמריקה לכ-11.2%, פחות מאשר בקבוצת ההשוואה (14.6%) ויותר מאשר במערב אירופה (לוח ד'-13). התשואה הדולרית על הנכסים (ROA) ירדה השנה בסך כל השלוחות לכ-0.69%, לעומת כ-1.29% בקבוצת ההשוואה, ובלטה ירידתה בשלוחות מערב אירופה. בנטרול נתוני "בנק לאומי-שוויץ" גדל שיעורה של התשואה-להון בסך החברות הבנקאיות לכ-11%, והתשואה על הנכסים בסך השלוחות הסתכמה בכ-0.87% (לוח ד'-13)⁴¹.

ד. הסיכונים בשלוחות חוץ לארץ

במהלך השנה הנסקרת גדלה החשיפה של שלוחות חו"ל לסיכונים. גידול זה אפיין את שני אזורי הפעילות העיקריים, ובלטה התממשות הסיכון התפעולי בשלוחת "בנק לאומי" בשוויץ, שהייתה אחת הרווחיות ביותר (עד לגילוי האירוע המצוין לעיל).

המדדים השונים של סיכון האשראי – היקפו, איכותו וריכוזיותו – מצביעים על מגמת גידול של החשיפה לסיכון. היקף האשראי גדל בשני אזורי הפעילות, אולם משקלה של יתרת האשראי בסך הנכסים ירד, מפני העלייה התלולה בתיק ניירות הערך של השלוחות. תיק זה גדל השנה, בייחוד באפיקים הלא-ממשלתיים, שחשיפתם לסיכון האשראי גבוהה יחסית. מכאן שהתפתחויות אלו תרמו לעליית הסיכון הכרוכה בנכסי השלוחות.

המדדים המשקפים את איכות האשראי מצביעים ברובם על מגמת הרעה באיכות האשראי במהלך השנה; כך גדלו בסך השלוחות שיעור הפרשה לחומ"ס ומשקל האשראי הבעייתי בסך האשראי שבאחריות הבנק (לוח ד'-12). לעומת זאת קטן שיעור המחיקות מסך האשראי – אולם מדד זה מושפע מהחובות שסווגו בעבר כבעייתיים, ואינו משקף את איכות האשראי שניתן במהלך השנה.

התרחבות הפעילות העסקית בשלוחות צפון אמריקה גרמה להגדלת ריכוזיות האשראי בשלוחות אלו, לעומת ירידה קלה בשלוחות מערב אירופה (לוח ד'-12); כך ירד מדד הרפינדל-הירשמן (מדד H), המשקף את הפיזור לפי ענפי המשק (כולל משקי בית), בשלוחות מערב אירופה מכ-0.153 לכ-0.141, לעומת יציבות יחסית בשלוחות צפון אמריקה. משקל האשראי ללווים שנטלו מעל 8 מיליוני דולרים, המבטא את הריכוזיות לפי גודל הלווים, הסתכם השנה בכ-57%, עלייה של כמחצית האחוז. עלייה זו נובעת מגידול של כאחוז במשקל הלווים הגדולים בשלוחות צפון אמריקה, לעומת יציבות יחסית באלו שבמערב אירופה.

40 מחושב כסך ההכנסות (המימוניות ותפעוליות), חלקי סך ההוצאות התפעוליות והאחרות.

41 ראו הערה 31.

לוח ד'–12
סיכוני האשראי בשלוחות חוץ לארץ, 1999 ו-2000
(אחוזים)

סך כל השלוחות		מערב אירופה		צפון אמריקה	
2000	1999	2000	1999	2000	1999
42.0	43.5	45.2	50.8	40.4	40.4
היקף האשראי האשראי לציבור / סך הנכסים					
0.25	0.11	0.11	0.05	0.31	0.13
2.84	2.21	2.06	2.85	3.25	1.90
0.23	0.29	0.63	0.26	0.05	0.32
57.0	56.3	42.6	43.1	63.1	62.2
0.151	0.152	0.141	0.153	0.166	0.164

המקור: דיווחים למפקח על הבנקים.

הסיכון התפעולי הגלום בפעילות שלוחות חו"ל, ובפרט זה הנובע מליקויים בתהליכי השליטה והבקרה, התממש השנה, כאמור, בשלוחת "בנק לאומי" בשווייץ. כדי להתגבר על המרחק הגיאוגרפי ועל הקשיים בשליטה הישירה על פעילות השלוחות, ולמזער את הסיכונים התפעוליים והניהוליים בפעילותן, צריכות הנהלות הבנקים להשקיע באופן שוטף מאמצים מוגברים בשיפור הנהלים, השיטות והבקורות הפנימיות. לנוכח תהליכי הגלובליזציה והקונסולידציה, המאפיינים בשנים האחרונות את הבנקאות העולמית, וכלקח מהסתכנויות שהיו בשלוחות בשנים קודמות וגם השנה, יהיה על שלוחות הבנקים הישראליים בחו"ל להפעיל תכניות התייעלות ולגבש אסטרטגיה ארוכת טווח לפעילותן. זאת לשם שיפור יכולת התמודדותן עם האתגרים העומדים בפניהן ושמירת המוניטין החיובי של הבנקאות הישראלית – בעידן שבו זמינות המידע והנגישות של השווקים הפיננסיים ברחבי העולם הולכות וגדלות.

לוח ד'–13

מדדי תפעול ותשואה בשלוחות חוץ לארץ, 1999 ו-2000

סך כל השלוחות		מערב אירופה		צפון אמריקה		
2000	1999	2000	1999	2000	1999	
78	74	82	81	77	72	השכר השנתי למשרה (אלפי דולרים)
1.25	1.47	0.70	1.16	1.72	1.65	יחס הכיסוי המימוני ¹
1.64	1.52	1.46	1.23			מזה: ללא בל"ל שווייץ
0.37	0.41	0.48	0.63	0.27	0.29	יחס הכיסוי התפעולי ²
0.32	0.34	0.44	0.44			מזה: ללא בל"ל שווייץ
1.61	1.88	1.17	1.79	2.00	1.95	יחס היעילות ³ (Efficiency Ratio)
1.96	1.86	1.90	1.67			מזה: ללא בל"ל שווייץ
אחוזים						
0.69	0.99	0.29	1.08	0.85	0.96	התשואה על הנכסים ⁴ (ROA)
0.87	0.91	0.93	0.78			מזה: ללא בל"ל שווייץ
7.30	8.92	1.65	8.07	11.24	9.63	התשואה להון ⁴ (ROE רק בחברות בנות)
10.95	8.37	10.54	6.10			מזה: ללא בל"ל שווייץ

(1) היחס בין הרווח מפעולות מימון לפני הפרשה לחומ"ס, לסך ההוצאות התפעוליות והאחרות.

(2) היחס בין ההכנסות התפעוליות והאחרות, לסך ההוצאות התפעוליות והאחרות.

(3) היחס בין סך ההכנסות התפעוליות והמימוניות, לסך ההוצאות התפעוליות והאחרות.

(4) הרווח הנקי (כולל זיכויי המס ורווחים בלתי רגילים) מחולק בהון/בנכסים של תחילת שנה.
המקור: דיווחים למפקח על הבנקים.

